

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ІВАНА ФРАНКА

кафедра філософії

ФІЛОСОФІЯ

Навчально-методичний посібник з планами семінарських занять
з методичними вказівками, рекомендованою основною та довідковою
літературою, завданнями до самостійної роботи та ПМКР, коротким словником
термінів і понять

*для студентів другого курсу денної форми навчання
соціально-психологічного факультету
спеціальностей:*

*6.030.601. Менеджмент;
6.010.106. Соціальна педагогіка*

Житомир
2010

УДК 101

Рекомендовано до друку вченою радою Житомирського державного університету імені Івана Франка (Протокол № 8 від 26 лютого 2010 року)

Розглянуто і рекомендовано до друку на засіданні кафедри філософії (Протокол № 11 від 18 лютого 2010 року)

У навчально-методичному посібнику на допомогу студентам, котрі вивчають курс філософії, визначені тематика та плани семінарських занять з методичними вказівками, теоретичні та творчі завдання, завдання для самостійної роботи, а також подані ключові поняття й терміни, вказана основна та довідкова література, короткий словник термінів і понять.

Укладач:

Ковтун Н.М. – кандидат філософських наук, старший викладач кафедри філософії ЖДУ

Рецензенти:

Муляр В. І. – доктор філософських наук, професор кафедри гуманітарних наук ЖДТУ

Козловець М.А. – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії ЖДУ

Сухачов С. Я. – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії ЖДУ

I. МЕТА І ЗАВДАННЯ КУРСУ

Метою курсу "Філософія" є дослідження основних історичних етапів та напрямків у розвитку філософії та аналіз основних підходів до розв'язання магістральних філософських проблем.

Для досягнення зазначеної мети курс передбачає реалізацію наступних **завдань**:

- з'ясування основних історичних етапів у розвитку філософії;
- аналіз основних філософських шкіл та напрямків у філософії;
- дослідження основних філософських підходів до розуміння проблем буття, пізнання, походження і розвитку людини, становлення феномену свідомості, суспільства як основної форми існування людської цивілізації;
- формування у студентів цілісної картини розуміння філософії та її ролі у розвитку філософського світогляду та загальнокультурного поступу людства.

II. МІЖДИСЦИПЛІНАРНІ ЗВ'ЯЗКИ

Викладання курсу філософії ґрунтується на знаннях, отриманих студентами, насамперед, під час вивчення основ історії, людини і суспільства, правознавства, літератури та профільних дисциплін. Водночас до кола зацікавлення філософії належать і ті, що є невід'ємною складовою наступного вивчення курсів логіки, соціології, політології, релігієзнавства, етики та естетики.

ІІІ. РОЗПОДІЛ НАВЧАЛЬНОГО ЧАСУ ЗА ТЕМАМИ

	Теми	Всього	Аудиторні заняття				Самостійна робота	Форма контролю
			лекції	практичні	лабораторні	ПМКР		
	<i>Модуль 1</i> Розвиток філософії від найдавніших часів до XVII ст.	36	10	8		(2)	18	ПМР
1.	Предмет філософії.	6	2	2			2	
2.	Філософія Стародавнього Світу.	12	4	2			6	
3.	Філософія Середніх віків та епохи Відродження.	8	2	2			4	
4.	Формування філософії Нового часу.	10	2	2			6	
	<i>Модуль 2</i> Розвиток філософської думки (XVII – XX ст.)	36	12	10		(2)	14	ПМР
5.	Німецька філософія XVIII – XIX ст.	6	2	2			2	
6.	Класична і некласична філософія XIX ст.	9	3	2			4	
7.	Історія філософської думки в Україні.	12	4	4			4	
8.	Світова філософія в XX – поч. XXI ст.	9	3	2			4	
	<i>Модуль 3</i> Актуальні філософські проблеми сучасності	36	12	10		(2)	14	ПМР
9.	Філософське розуміння світу. Буття. Матерія. Всесвіт.	6	2	2			2	
10.	Філософська антропологія. Людина як сутність і екзистенція.	6	2	2			2	
11.	Філософське розуміння свідомості.	6	2	2			2	
12.	Гносеологічні і методологічні функції філософії.	6	2	2			2	
13.	Соціальна філософія.	6	2	-			4	
14.	Філософія в контексті сучасної глобалізації.	6	2	2			2	
	Всього	108	34	28		(6)	46	екза-мен

IV. ВИМОГИ ДО ПІДГОТОВКИ ТА КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ:

- Кожне завдання, виконане студентом на лабораторних та практичних заняттях, оцінюється за 100-бальною шкалою.

91-100 балів	"5"
75-90 балів	"4"
61-74 балів	"3"
26-60 балів	"2"
0-25 балів	"2" без права перескладання (для екзаменів та заліків)

- Викладач встановлює термін, до якого студент зобов'язаний виконати завдання, котрі виносяться на самостійне опрацювання. Завдання, здане студентом невчасно, зараховується, але оцінюється у "0" балів.
- Після вивчення кожного модуля студент виконує підсумкову модульну роботу (ПМР).
- Графік проведення ПМР визначається деканатом.
- Результати ПМР заносяться у відомість.
- У ПМР можуть бути використані 3 типи завдань:
 - *тестові* – орієнтовані на виявлення знань основних понять модуля. Наприклад: (Для якого з історичних типів світогляду притаманні плюралізм, абстрактність та теоретичність мислення: а) релігійного; б) міфологічного; в) філософського). (Сфера філософського знання про загальність і сутність історичного процесу: а) естетика; б) філософія історії; в) естетика; г) філософська антропологія).
 - *теоретичні* – спрямовані на виявлення теоретичних знань студентів. Наприклад: Розкрийте ідеалістичні, матеріалістичні, вульгарно-матеріалістичні, біхевіористські підходи до проблеми походження свідомості.
 - *творчі* – спрямовані на виявлення умінь студентів використовувати набуті знання (під час виконання творчих завдань студентам дозволяється використовувати конспекти, підручники та інші необхідні матеріали без обмежень).
- Студент може автоматично, без складання ПМР, отримати оцінку за модуль, якщо він відвідав не менше 80 % занять та одержав не менше 70 % можливих оцінок. Оцінка за модуль буде дорівнювати середньому арифметичному від суми оцінок, одержаних на практичних заняттях.
- Кредитно-модульна система не передбачає обов'язкового семестрового екзамену для всіх студентів. Студент може автоматично одержати оцінку за екзамен. Вона визначається як середнє арифметичне від суми оцінок за модулі.
- Під час написання ПМР або складання екзамену студент не може отримати оцінку нижчу, ніж та, яку він має за результатами практичних занять (для ПМР) чи за результати підсумкових модульних робіт (для екзамену).
- Студент, який не відпрацював практичні заняття, не допускається до написання ПМР і в залікову відомість йому виставляється "0" балів.
- Під час написання ПМР або складання екзамену студент може користуватися лише тими матеріалами, які дозволені викладачем. У протилежному випадку його робота оцінюється у "0" балів.
- Якщо студент не з'явився на ПМР, у відомості зазначається "не з'явився", а ПМР оцінюється нулем балів.
- Три нездані ПМР є підставою для відрахування студента.

V. ПИТАННЯ ДО ЕКЗАМЕНУ:

1. Філософія, її предмет і функції.
2. Світогляд, його специфіка, структура, функції.
3. Історичні типи світогляду.
4. Основні філософські проблеми, Головні напрями (школи) розвитку філософії.
5. Місце філософії в духовному і практичному житті людства.
6. Своєрідність філософії Стародавньої Індії та Китаю.
7. Загальна характеристика античної філософії.
8. Натурфілософія Стародавньої Греції, її основні школи. Геракліт, Анаксагор, Емпедокл, Демокрит.
9. Давньогрецька філософія софістів, Сократа і Платона.
10. Філософія Аристотеля, її вплив на подальший розвиток філософії і науки.
11. Особливості філософії у Стародавньому Римі. Епікуреїзм. Стоїцизм. Скептицизм. Неоплатонізм.
12. Особливості філософії Середньовіччя. Теоцентризм. Аврелій Августин.
13. Схоластична філософія середніх віків. Реалізм і номіналізм. Фома Аквінський. Уільям Оккам.
14. Особливості філософії епохи Відродження. Антропоцентризм. Пантеїзм.
15. Емпіризм у філософії Нового часу (Ф. Бекон, Т. Гоббс, Дж. Локк).
16. Раціоналізм у філософії Нового часу (Р. Декарт, Б. Спіноза, Г. Лейбніц).
17. Філософія Просвітництва, її соціальна спрямованість. Французький матеріалізм XVIII ст. (Д. Дідро, К. Гельвецій, П. Гольбах).
18. Німецька класична філософія: загальна характеристика.
19. Теорія пізнання І.Канта.
20. Філософська система і метод Гегеля.
21. Антропологічний матеріалізм і атеїзм Л. Фейєрбаха.
22. Філософія марксизму. Концепція практики. Матеріалістичне (економічне) розуміння історії. Розробка матеріалістичної діалектики.
23. Перегляд традицій і принципів філософії Нового часу в др. пол. XIX . Раціоналізм й ірраціоналізм.
24. Особливості та основні етапи розвитку української філософської думки.
25. Філософська думка в Україні в XIV – XVI ст. Книжники. Полемісти.
26. Роль Острозького культурно-освітнього центру і братських шкіл у формуванні філософської думки в Україні XVII ст.
27. Філософія в Києво-Могилянській академії (І. Гізель, Ф. Прокопович).
28. Філософія Г. Сковороди.
29. Формування в XIX ст. філософії української національної ідеї (М.Костомаров, Т.Шевченко).
30. Соціально-філософські погляди М. Драгоманова, Лесі Українки, І. Франка.
31. Філософія в Україні у XX ст. (В. Вернадський, Д. Чижевський, В. Липинський, Д. Донцов).
32. "Філософія життя" Ф. Ніцше.
33. Психоаналітична філософія З. Фрейда.
34. Філософія екзистенціалізму: загальна характеристика.
35. Позитивізм та його різновиди.
36. Філософська герменевтика XX ст. Проблема розуміння.
37. Релігійна філософія XX ст. Неотомізм. Персоналізм.
38. Філософська антропологія в Німеччині XX ст.
39. Філософське розуміння світу і буття. Основні форми буття.
40. Матерія як об'єктивна реальність. Філософське і природничонаукове розуміння матерії.

41. Філософське розуміння руху. Рух і спокій. Основні форми руху.
42. Простір і час як атрибутивні форми буття.
43. Діалектика і метафізика. Історичні форми діалектики. Принципи діалектики.
44. Поняття закону. Всезагальні, загальні і специфічні закони.
45. Закон взаємного переходу кількісних і якісних змін.
46. Закон єдності та боротьби протилежностей.
47. Закон заперечення заперечення.
48. Основні категорії діалектики, їх світоглядне й методологічне значення.
49. Походження людини як філософська проблема.
50. Природне і соціальне в людині.
51. Особистість як продукт культурного розвитку.
52. Проблема смертності, безсмертя і сенсу життя людини (філософські аспекти).
53. Антропосоціогенез і розвиток свідомості. Діяльнісна основа свідомості.
54. Сутність свідомості (філософський аспект)
55. Свідомість і мова: єдність і відмінність.
56. Структура свідомості.
57. Філософське трактування феномену безсвідомого.
58. Суспільна свідомість та її структура.
59. Індивідуальна і суспільна свідомість, їх взаємозумовленість.
60. Форми суспільної свідомості.
61. Поняття ідеології, її роль у суспільстві.
62. Поняття пізнання. Об'єкт і суб'єкт пізнання.
63. Основні принципи пізнавального процесу.
64. Роль практики в процесі пізнання. Функції практики.
65. Діалектика пізнавального процесу. Чуттєве і раціональне в пізнанні, їх основні форми.
66. Поняття істини. Істина як процес. Критерії істини.
67. Поняття науки. Основні пізнавальні та соціальні функції науки.
68. Емпіричний і теоретичний рівні наукового пізнання, їх відмінність і взаємозумовленість.
69. Факт, проблема, ідея, гіпотеза, концепція як основні форми наукового пізнання.
70. Сутність, структура і функції наукової теорії.
71. Поняття методу, методології, методики. Загальнонаукові і спеціальні методи наукового пізнання.
72. Методи емпіричного і теоретичного пізнання.
73. Поняття суспільства. Історичний розвиток наукових уявлень про суспільство.
74. Предмет соціальної філософії. Специфіка соціального пізнання.
75. Цивілізаційна і формаційна концепції суспільного розвитку.
76. Сутність суспільного прогресу та його критерії. Проблема перспектив людства.
77. Філософія про роль і місце людини в історії.
78. Поняття природи в філософії. Природа і суспільство.
79. Суспільство та історія, їхні рушійні сили та чинники.
80. Суспільне виробництво. Матеріальне і духовне виробництво.
81. Продуктивні сили та їх основні елементи.
82. Виробничі відносини та їх структура.
83. Людська діяльність. Структура людської діяльності.
84. Основні сфери суспільного життя, їх характеристика.
85. Соціальна структура суспільства. Класи як важливий елемент соціальної структури.
86. Поняття інформаційного суспільства.
87. Екологічні проблеми сучасної цивілізації.
88. Культура як предмет філософського осмислення.
89. Проблема цінностей у філософії.
90. Глобальні проблеми сучасності (філософські аспекти).

VI. ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ З КУРСУ "ФІЛОСОФІЯ".

МОДУЛЬ 1.

Тема 1. Предмет філософії (2 год.).

План:

1. Поняття "світогляду". Історичні типи світогляду.
2. Виникнення філософії. Специфіка філософського знання. Предмет філософії.
3. Функції філософії та її значення в суспільстві.

Основні поняття і категорії: світогляд, онтологія, філософія, філософська антропологія, гносеологія, праксеологія, аксіологія, етика, естетика, філософія релігії, ідеалізм, матеріалізм, об'єктивний ідеалізм, суб'єктивний ідеалізм, релігія, міфологія, метафізика, мудрість, філософська ідея, філософське вчення, філософська школа, філософська течія, філософський напрям, історія філософії.

Методичні рекомендації для підготовки до практичного заняття. У процесі розгляду першого питання доцільно проаналізувати феномен світогляду, його структури, історичних форм. Необхідно звернути увагу на те, що центральним питанням у дослідженні світогляду є відношення "людина"- "світ". Саме через ці поняття людина усвідомлює своє призначення в світі і формує життєві установки. Розкрийте духовно-практичну природу світогляду, а також його структуру. Порівняйте знання і переконання, віру і переконання, проаналізуйте співвідношення світовідчуття, світосприйняття, світорозуміння і світопереживання як різних форм світогляду. Розкрийте значення цілісного світогляду у житті людини. Доцільним є також аналіз співвідношення основних історичних типів світогляду: міфології, релігії, науки, філософії. Особливу увагу потрібно звернути на відмінність науки і філософії.

Під час розкриття другого питання слід з'ясувати походження поняття "філософія". Після цього потрібно перейти до розгляду філософських проблем, на основі розуміння яких проаналізувати специфічні особливості філософських знань (загальність, універсальність, сутність, світоглядність, універсальна теоретична рефлексія). Особливу увагу необхідно зосередити на дослідженні предмету філософії. Розглядаючи третє питання потрібно сконцентрувати на аналізі двох специфічних для філософії функцій – світоглядній і методологічній. Потрібно також розкрити тісний зв'язок філософії з життям, з формуванням культури людства.

Завдання для самостійної роботи:

1. *Мета завдання:* збагатити знання студентів про предмет історії філософії, про методи історії філософії.

Законспектувати працю Каменського З.А. "История философии как наука". – М., 1992

2. *Мета завдання:* сформулювати знання студентів щодо історико-філософського розуміння тлумачення тексту, розширити знання студентів щодо місця історії філософії в системі філософських дисциплін, проаналізувати проблеми періодизації історико-філософського процесу, простежити перехід від міфологічного до філософського типу світогляду.

Написати один з рефератів на вибір:

Теми рефератів:

- ⇒ Світоглядна природа філософського знання.
- ⇒ Проблеми періодизації історико-філософського процесу.
- ⇒ Перехід від міфологічного до філософського типу світогляду.
- ⇒ Філософія як методологія наукового пізнання.

Література:

Підручники:

1. Введение в философию: Учебник для вузов в 2-х ч. – Ч. 1. – М.: Политиздат, 1989. – С. 76-80.
2. Герасимчук А., Тимошенко З. Курс лекцій з філософії. – К.: Видавництво Європейського університету фінансів, інформаційних систем, менеджменту і бізнесу, 1999. – С. 5-19.
3. Історія філософії: Підручник / За ред. Кременя В. – Х.: Прапор, 2003. – С.11-34.
4. Причепій Є., Черній А., Гвоздецький В., Чекаль Л. Філософія. – К.: Академія, 2001. – С. 9-41.
5. Саух П.Ю. Філософія: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 7-30.
6. Філософія: Навчальний посібник / І. Надольний, В. Андрущенко, І. Бойченко та ін.; За ред. І. Надольного. – К.: Вікар, 1999. – С. 5-28.

Додаткова література:

1. Библер В. Что есть философия? //Вопросы философии. – 1995. – № 1.
2. Виндельбанд В. История философии. – К.,1997.
3. Кессиди Ф. От мифа к логосу. – СПб., 2003.
4. Кульчицкий О. Основы философии і філософічних наук. – Мюнхен-Львів, 1995.
5. Ортега-и-Гассет Х. Что такое философия? – М., 1991.
6. Світогляд і духовна творчість. – К., 1993.
7. Философия и история философии. Актуальные проблемы. – М., 2004.
8. Философия и мировоззрение. – М., 1990.
9. Філософський словник. За ред. В. Шинкарука. – К., 1986.
10. Шинкарук В. Предмет та завдання історії філософії як науки. – К., 1957.
11. Ярошевець В., Бичко І. Історія, філософія, історія філософії //Філософська думка. – 2003.– №2
12. Ясперс К. Всемирная история философии. Введение. – СПб., 2000.

Тема 2. Філософія Стародавнього Світу.

Філософія Стародавньої Індії та Китаю.

(Самостійна робота № 1).

План:

1.Філософія Стародавньої Індії:

- становлення індійської філософії: від Вед та Упанішад до ньяя (науки про мислення);
- філософські школи індуїзму (санкх'я, йога, міманса, веданта, вайшешика, ньяя);
- буддизм та його основні школи, джайнізм.

2. Філософські вчення Стародавнього Китаю:

- конфуціанство, проблеми взаємодії людини і суспільства;
- даосизм, філософсько-політичні погляди Лао-цзи;
- етико-політичне вчення легізму (Шан Ян, Гуань Чжуан);
- філософські ідеї Мо Ді (моїзм).

Література:

1. Антология мировой философии в 4-х т. – Т.1. – М., 1970.
2. Бродов В. Индийская философская мысль нового времени.– М., 1984.
3. Буров В.Г. Современная китайская философия. – М., 1980.
4. Дао и даосизм в Китае. – М., 1972.
5. Древнеиндийская философия: начальный период. – М., 1972.
6. Древнекитайская философия: Собрание текстов в 2-х т. – М., 1972-1973.

7. Индийская философия: в 2-х т. – М., 1993.
8. История китайской философии. – М., 1989.
9. Костюченко В.С. Класическая веданта и неоведантизм. – М., 1983.
10. Литман А.Д. Современная индийская философия. – М., 1985.
11. Неру Дж. Открытие Индии. – М., 1955.
12. Общественная мысль: Проблема человека и общества. – М., 1992.
13. Чаттерджи С., Датта Д. Индийская философия. – М., 1994.

Антична філософія (2 год.).

План:

1. Виникнення філософії у Греції. Перші філософські школи та філософи.
2. Філософія класичної Греції. Формування провідних філософських напрямків. Філософія Сократа, Платона й Аристотеля.
3. Основні філософські школи в Римській імперії: скептицизм, епікуреїзм, стоїцизм, неоплатонізм.

Основні поняття і категорії: першооснова суцього, архе, натурфілософія, космоцентризм, антропоцентризм, атомізм, діалектика, ідея, матерія і форма, органон, релятивізм, гедонізм, атараксія, фаталізм, еманация, віра, геоцентризм, геліоцентризм.

Методичні рекомендації для підготовки до практичного заняття. Під час аналізу першого питання необхідно вирішити три основні завдання. По-перше, необхідно з'ясувати соціальні, світоглядні, інтелектуальні чинники виникнення філософії у Стародавній Греції. По-друге, доцільно розкрити відмінності між давньогрецькою філософією, з однієї сторони, і давньоіндійською й давньокитайською з іншої. По-третє, слід розглянути й охарактеризувати перші філософські школи Греції та її перших філософів: школу в місті Мілеті, піфагорейців, вчення Геракліта, школу в місті Елея, вчення Емпедокла, Анаксагора, Демокрита.

У процесі розкриття другого питання слід показати, що з другої половини V ст. до н. е. від вчення Сократа починається якісно новий етап давньогрецької філософії. Необхідно з'ясувати роль софістів ("вчителів мудрості") у розвитку філософії, а також ідейне протистояння софістам Сократа. Це питання завбачує також розкриття вчень Платона і Аристотеля. Розгляд третього питання слід починати зі з'ясування загальних відмінностей еліністично-римської філософії від класично-грецької. Необхідно охарактеризувати такі провідні філософські школи Римської імперії: скептицизм, епікуреїзм, стоїцизм, неоплатонізм.

Завдання для самостійної роботи:

1. *Мета завдання:* розширити знання студентів про філософську спадщину Платона. Законспектувати один з діалогів Платона – діалоги на вибір "Менон", "Горгій", "Федон" // Платон Діалоги. – К.: Основи, 1999.– 395с.
2. *Мета завдання:* сприяти формуванню у студентів знань про філософську спадщину Індії та Китаю, розширити знання студентів щодо вчення про державу у філософській спадщині Платона і Аристотеля.

Написати один з рефератів на вибір:

Теми рефератів:

- ⇒ Виникнення філософії в Індії.
- ⇒ Виникнення філософії в Китаї.
- ⇒ Вчення Платона про державу.
- ⇒ "Політика" Аристотеля.

Література:

Підручники:

1. Історія філософії: Підручник / За ред. Кременя В. – Х.: Прапор, 2003. – С. 218-248.
2. Історія філософії: Підручник / За ред. Ярошовця В. – К.: ПАРАПАН, 2002. – С. 53-113.
3. Причепій Є., Черній А., Гвоздецький В., Чекаль Л. Філософія. – К.: Академія, 2001. – С. 56-76.
4. Саух П. Філософія: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 30-51.
5. Філософія: Навчальний посібник / І. Надольний, В. Андрущенко, І. Бойченко та ін.; За ред. І. Надольного. – К.: Вікар, 1999. – С. 39-52.

Додаткова література:

1. Антология мировой философии. В 4-х томах. – Т. 1. – Ч. 1. – М., 1969.
2. Асмус В. Античная философия. Учебное пособие. – М., 1976.
3. Бузова О. Перипетії "речі" в античній думці // Філософська думка. – 2002. – № 1.
4. Від витоків до середини XIX століття: Короткий довідник з історії філософії. – К., 1997.
5. Волинка Г. Філософія Стародавності і Середньовіччя в освітньому контексті. – К., 2005.
6. Кондзьолка В. Нариси античної філософії. – Львів, 1993.
7. Кунцман П., Буркард Ф., Відман Ф. Філософія: dtv-Atlas. – К., 2002.
8. Лобковиц Н. Десять кратких замечаний относительно метафизического понятия Бога (Аристотель – Аквинат – Гегель) // Вопросы философии. – 2005. – № 6.
9. Мотрошилова Н. Рождение и развитие философских идей. Историко-философские очерки и портреты. – М., 1991.
10. Овчинников Н. Парменид – чудо античной мысли и непреходящая идея инвариантов // Вопросы философии. – 2003. – № 5.
11. Смирнов Г., Гилье Н. История философии: Учебное пособие. – М., 2000.
12. Тихолаз А. Дванадцять тез про естетичний платонізм // Філософська думка. – 2000. – № 6.
13. Чаньшев А. Курс лекций по древней и средневековой философии. – М., 1991.
14. Яковлев В. Философия творчества в диалогах Платона // Вопросы философии. – 2003. – № 6.
15. Янков В. Строение вещества в философии Анаксагора // Вопросы философии. – 2003. – № 5.

Тема 3. Філософія Середньовіччя і Відродження (2 год.).

План:

1. Утвердження християнської філософії в Європі. Теоцентризм. Патристика. Вчення Аврелія Августина.
2. Схоластика. Проблема універсалій. Проблема співвідношення розуму і віри. Філософія Фоми Аквінського і Вільяма Оккама.
3. Філософія епохи Відродження і Реформації. Антропоцентризм.

Основні поняття і категорії: батьки церкви, два гради, теоцентризм, творіння, одкровення, сутність та існування, надприродне знання, природне знання, логіка, універсалії, реалізм, номіналізм, істини віри, істини розуму, гуманізм, антропоцентризм, пантеїзм.

Методичні рекомендації для підготовки до практичного заняття. Розвиток філософії епохи середньовіччя охоплює значний історичний період, який нараховує понад дев'ять століть. Відтак висвітлювати їх необхідно у контексті аналізу певних тенденцій розвитку філософської думки вказаного періоду. Перше питання вимагає визначення ролі "батьків церкви" в розвитку християнської філософії, особливо Аврелія Августина. Необхідно всебічно з'ясувати, що таке теоцентризм.

У процесі розкриття другого питання головну увагу слід зосередити на аналізі західноєвропейської схоластичної філософії IX – XIV ст. Необхідно висвітлити зміст схоластичної проблеми співвідношення "надприродного" знання і "природного" знання,

проблеми універсалій та її вирішення в межах реалізму й номіналізму, проблеми співвідношення розуму і віри та її вирішення Фомаю Аквінським й Вільямом Оккамом.

Розкриття третього питання слід розпочати з визначення особливостей філософії епохи Відродження та Реформації XV – XVI ст., котрі з критичного ставлення до схоластики, повороту від теоцентризму до гуманізму, антропоцентризму, пантеїзму й протестантизму. Специфіку філософії епохи Відродження можна розкрити, звернувшись до вчень Миколи Кузанського, Марсilio Фічіно, Еразма Роттердамського, Мартіна Лютера, Джордано Бруно.

Завдання для самостійної роботи:

1. *Мета завдання:* розширити знання студентів про філософську спадщину Аврелія Августина.

Законспектувати працю Августина Аврелия. Исповедь. – М., 1990.

2. *Мета завдання:* сформувати знання студентів про містичне і схоластичне вчення Середньовіччя, створення перших європейських університетів; з'ясувати внесок схоластики у створення умов для розвитку науки, розширити знання студентів щодо вчення перших італійських гуманістів.

Написати один з рефератів на вибір:

Теми рефератів:

- ⇒ Містика і схоластика як основні напрями філософії Середньовіччя: порівняльний аналіз.
- ⇒ Виникнення перших університетів.
- ⇒ Внесок схоластики у створення умов для розвитку науки.
- ⇒ Перші італійські гуманісти.

Література:

Підручники:

1. Герасимчук А., Тимошенко З. Курс лекцій з філософії. – К.: Видавництво Європейського університету фінансів, інформаційних систем, менеджменту і бізнесу, 1999. – С. 40-52.
2. Історія філософії: Підручник / За ред. Кременя В. – Х.: Прапор, 2003. – С. 248-317.
3. Причепій Є., Черній А., Гвоздецький В., Чекаль Л. Філософія. – К.: Академія, 2001. – С. 76-81.
4. Філософія: Навчальний посібник / І. Надольний, В. Андрущенко, І. Бойченко та ін.; За ред. І. Надольного. – К.: Вікар, 1999. – С. 52-61.

Додаткова література:

1. Александрова О. Філософія Середніх віків та доби Відродження. – К., 2002.
2. Антология мировой философии. В 4-х томах. – Т. 1. (Ч. 2.), Т. 2. – М., 1969.
3. Бузова О. Схоластичні варіації на тему "річ" // Філософська думка. – 2002. – № 2.
4. Від витоків до середини XIX століття: Короткий довідник з історії філософії. – К., 1997.
5. Волинка Г. Філософія Стародавності і Середньовіччя в освітньому контексті. – К., 2005.
6. Горфункель А. Философия эпохи Возрождения: Учеб. пособие. – М., 1980.
7. Кондзьолка В. Історія середньовічної філософії: Навч. посібник. – Львів, 2001.
8. Кунцман П., Буркард Ф., Відман Ф. Філософія: dtv-Atlas. – К., 2002.
9. Лобковиц Н. Десять кратких замечаний относительно метафизического понятия Бога (Аристотель – Аквинат – Гегель) // Вопросы философии. – 2005. – № 6.
10. Майоров Г. Формирование средневековой философии. – М., 1979.
11. Мотрошилова Н. Рождение и развитие философских идей. Историко-философские очерки и портреты. – М., 1991.
12. Паршин А. Средневековая космология и проблема времени // Вопросы философии. – 2004. – № 12.
13. Соколов В. Средневековая философия: Учеб. пособие. – М., 1979.
14. Чанышев А. Курс лекций по древней и средневековой философии. – М., 1991.

Тема 4. Формування філософії Нового часу (2 год.).

План:

1. Переосмислення завдань філософії у XVII ст. Проблема загальної картини світу. Проблема методу.
2. Емпіризм (Ф. Бекон, Т. Гоббс, Дж. Локк) і раціоналізм (Р. Декарт, Б. Спіноза, Г. Лейбніц) XVII – XVIII ст.
3. Філософія Просвітництва. Французький матеріалізм XVIII ст.

Основні поняття і категорії: картина світу, науковий метод, раціоцентризм, раціоналізм, емпіризм, сенсуалізм, суб'єкт, об'єкт, субстанція, індукція, дедукція, природний стан, громадянський стан, суспільний договір, суспільне середовище, суспільний прогрес, монади, матерія.

Методичні рекомендації для підготовки до практичного заняття. Розкриття першого питання слід розпочати зі з'ясування передумов переосмислення завдань філософії і науки в XVI – XVII ст., коли у Західній Європі відбувається поступовий перехід до індустріального суспільства, раціонального суспільства, раціоналістичного світогляду й експериментального природознавства. Ці процеси зумовили кардинальні зміни у філософії, які й необхідно окреслити, висвітлюючи перше питання.

У процесі розкриття другого питання потрібно з'ясувати предмет суперечки між емпіризмом і раціоналізмом. Слід висвітлити вчення Ф. Бекона про науку і науковий метод, Т. Гоббса – про пізнання і суспільство, Р. Декарта – про пізнання і субстанцію, Б. Спінози – про субстанцію, пізнання і свободу, Г. Лейбніца – про монади, пізнання і гармонію.

Окреслюючи філософію Просвітництва в Англії, Німеччині й особливо у Франції, слід показати, що вона заснована на природознавстві, механіцизмі, історизмі, а у Франції – ще й на антиклерикалізмі та антиабсолютизмі. Особливу увагу слід зосередити на розкритті поглядів Д. Локка, Й. Гердера, І. Канта, Ш. Монтеск'є, Вольтера, Ж. Руссо, Д. Дідро, К. Гельвеція, П. Гольбаха.

Завдання для самостійної роботи:

1. *Мета завдання:* розширити знання студентів про філософську спадщину Ф. Бекона. Законспектувати працю Бекона Ф. Новый Органон // Сочинения в 2-х т. – Т2. – М, 1972.
2. *Мета завдання:* розширити знання студентів про особливості формування науки Нового часу, визначити риси Просвітництва у контексті теорії суспільного договору, поглибити знання студентів щодо вчення просвітників про "природу людини", розкрити сутність основної ідеї праці П. Гольбаха "Система природи".

Написати один з рефератів на вибір:

Теми рефератів:

- ⇒ Формування науки Нового часу.
- ⇒ Просвітницька ідея суспільного договору.
- ⇒ Французькі просвітники про "природу людини".
- ⇒ Основна ідея праці П. Гольбаха "Система природи".

Література:

Підручники:

1. Історія філософії: Підручник / За ред. Кременя В. – Х.: Прапор, 2003. – С. 318-341.
2. Причепій Є., Черній А., Гвоздецький В., Чекаль Л. Філософія. – К.: Академія, 2001. – С. 88-120.
3. Саух П. Філософія: Навч. посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 70-83.
4. Філософія: Навчальний посібник / І. Надольний, В. Андрущенко, І. Бойченко та ін.; За ред. І. Надольного. – К.: Вікар, 1999. – С. 67-74.

Додаткова література:

1. Антология мировой философии. В 4-х томах. – Т. 2. – М., 1970.
2. Гусев В. Західноєвропейська філософія Нового часу (XVII – XVIII ст.). – К., 1994.
3. Дика О. Етюд про Декарта // Філософська думка. – 1998. – № 2.
4. Карась А. Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях і некласичних інтерпретаціях. – К., 2003.
5. Кунцман П., Буркард Ф., Відман Ф. Філософія: dtv-Atlas. – К., 2002.
6. Кузнецов В. Французский материализм XVIII в. – М., 1981.
7. Кузнецов В., Мееровский Б., Грязнов А. Западноевропейская философия XVIII в. – М., 1986.
8. Момджян Х. Французское Просвещение XVIII в.: Очерки. – М., 1983.
9. Нарский И. Западноевропейская философия XVII в. – М., 1974.
10. Самардак М. Суспільний ідеал Джона Локка // Філософська думка. – 2006. – № 2.
11. Скирбекк Г., Гилье Н. История философии. – М., 2000.
12. Черняк В. Три стадии творческой эволюции астрономии XVI – XVII вв.: от органической к механической модели Вселенной // Вопросы философии. – 2003. – № 11.

Теоретичні завдання до Підсумкової модульної контрольної роботи №1:

1. Визначте предмет філософії.
2. Коротко проаналізуйте періодизацію історико-філософського процесу.
3. Визначте характерні ознаки давньоіндійської філософії.
4. Розкрийте основні ідеї індійської й китайської філософії.
5. Визначте головні положення конфуціанства.
6. Визначте характерні риси філософії Стародавньої Греції.
7. Проаналізуйте натурфілософські школи досократичного періоду в античній філософії.
8. Як вирішується проблема людини в філософії Сократа?
9. Чому філософію Платона відносять до об'єктивного ідеалізму?
10. Розкрийте сутність "ідеальної" держави Платона.
11. Розкрийте сутність онтологічного вчення Аристотеля, його теорії пізнання та вчення про суспільство.
12. Проаналізуйте основні філософські школи елліністично-римського періоду античної філософії.
13. Визначте і розкрийте особливості середньовічної філософії.
14. Чому саме Августин Блаженний є автором лінійного розуміння історичного процесу?
15. У чому полягає суть полеміки між номіналістами і реалістами?
16. Яке значення має вчення Фоми Аквінського?
17. Розкрийте характерні особливості філософії епохи Відродження та Реформації.
18. У чому полягає гуманізм філософії епохи Відродження?
19. Розкрийте сутність коперніканського перевороту в розумінні світоустрою. Яке значення має вчення Дж. Бруно?
20. У чому полягає проблема методу в філософії Ф. Бекона?
21. Окресліть характерні риси і сутність вчення Р. Декарта.
22. Визначте основні ідеї французької філософії епохи Просвітництва.

Творчі завдання до Підсумкової модульної контрольної роботи №1:

1. Порівняйте "західну" і "східну" парадигми філософування?
2. Визначте і порівняйте парадигмальні підходи до розуміння людини у давньоіндійській і давньокитайській філософії.
3. Поясніть, чому для проекту ідеальної держави Платона характерне тотальне домінування суспільного (державного) над інтересами окремої особистості.

4. Поясніть у чому полягають принципові відмінності між етичною спадщиною епікуреїзму та стоїцизму.
5. Обґрунтуйте сутність філософії неоплатонізму. Який вплив неоплатонізм мав на формування середньовічної християнської філософії?
6. Поясніть вплив філософії Ф. Аквінського на становлення раціоналістичних світоглядних позицій у західноєвропейському суспільстві.
7. Обґрунтуйте, який вплив на переоцінку розуміння людини у філософії епохи Відродження мала геліоцентрична концепція М. Коперніка.
8. Яке значення у формуванні споживацького ставлення до природи у західному суспільстві мала концепція геліоцентризму М. Коперніка та гасло «Знання – сила» Ф. Бекона?
9. Поясніть який вплив на формування семіотики у XIX-XX ст. мали філософські ідеї У. Оккама та Т. Гоббса.
10. Обґрунтуйте, який вплив концепція об'єктивного ідеалізму Платона мала на формування теорії "вроджених ідей" Р. Декарта.
11. Як зрозуміти два абсолютно суперечливі висловлювання Вольтера про релігію: "Роздавити гадину!" і "Якби бога не було, то його слід було б вигадати"?

МОДУЛЬ 2.

Тема 5. Німецька філософія XVIII – XIX ст. (2 год.).

План:

1. Місце німецької класичної філософії у світовій філософії.
2. Теоретична і "практична" філософія І. Канта.
3. Діалектичний метод і філософська система Г. Гегеля.
4. Антропологічний матеріалізм і атеїзм Л. Фейєрбаха.

Основні поняття і категорії: активність суб'єкта, коперніканський переворот, апіоризм, категоричний імператив, діалектика, діалектична логіка, розвиток, суперечності, заперечення, заперечення, філософський метод, філософська система, антропологічний принцип, родові сутнісні сили людини, відчуження, релігія любові.

Методичні рекомендації для підготовки до семінарського заняття. Аналіз німецької філософії кн XVIII – пер. пол. XIX ст. доречно починати зі з'ясування соціальних та інтелектуальних передумов виникнення цієї філософії, її загальних відмінностей від попередньої філософії. Необхідно визначити найважливіші досягнення класичної німецької філософії – принцип активності суб'єкта, принципи діалектики, антропологічний принцип.

У процесі розкриття другого питання необхідно спиратись на визначення основних понять і категорій у важливих працях І. Канта – "Критика чистого розуму" і "Критика практичного розуму". У першій праці І. Кант розробив свою теорію пізнання, і важливо усвідомити її особливості. Друга праця містить кантівську теорію моралі, і необхідно осмислити її гуманістичну спрямованість.

Під час аналізу третього питання потрібно висвітлити головне досягнення гегелівської філософії – діалектичний метод. Розкрити це питання належним чином неможливо, не з'ясувавши сутність трьох принципів діалектичної логіки Г. Гегеля. Оцінюючи філософію Г. Гегеля необхідно показати неузгодженість (суперечність) між його діалектичним методом і його загальною філософською системою.

Розкриваючи четверте питання слід зосередитися на критиці Л. Фейєрбахом філософії Г. Гегеля з антропологічно-матеріалістичних позицій, на тлумаченні Л. Фейєрбахом сутності людини, на його праці "Сутність християнства", де викладаються причини виникнення й

утвердження християнства та шляхи його подолання. Доцільно також охарактеризувати фейєрбахівську теорію пізнання.

Завдання для самостійної роботи:

1. *Мета завдання:* розширити знання студентів про філософську спадщину Г.Гегеля:

Законспектувати працю Гегеля Г. *Энциклопедия философских наук* // *Энциклопедия философских наук*. – Т.І. – Наука логики. – М., 1974.

2. *Мета завдання:* визначити значення етичного вчення І.Канта, розкрити основні ідеї праці "Феноменологія духу" Г.Гегеля, окреслити філософську спадщину Й.Фіхте, Ф.Шеллінга, визначити вплив філософії Л.Фейєрбаха на філософію К.Маркса.

Написати один з рефератів на вибір:

Теми рефератів:

- ⇒ "Категоричний імператив" І.Канта.
- ⇒ "Науковчення" Й.Фіхте.
- ⇒ "Філософія тотожності" Ф.Шеллінга.
- ⇒ Вплив філософії Л.Фейєрбаха на філософію К.Маркса.

Література:

Підручники:

1. Історія філософії: Підручник / За ред. Кременя В. – Х.: Прапор, 2003. – С. 341-369.
2. Історія філософії: Підручник / За ред. Ярошовця В. – К.: ПАРАПАН, 2002. – С. 308-402.
3. Причепій Є., Черній А., Гвоздецький В., Чекаль Л. Філософія. – К.: Академія, 2001. – С. 120-136.
4. Філософія: Навчальний посібник / І.Надольний, В.Андрущенко, І.Бойченко та ін.; За ред. І.Надольного. – К.: Вікар, 1999. – С. 91-108.

Додаткова література:

1. Антологія мирової філософії. В 4-х томах. – Т. 2. – М., 1970.
2. Від витоків до середини ХІХ ст. : Короткий довідник з історії філософії. – К., 1997.
3. Гулыга А. Немецкая классическая философия. – М., 1986.
4. Гусев В. Західноєвропейська філософія Нового часу (ХVII – ХVIII ст.). – К., 1994.
5. Кузнецов В. Немецкая классическая философия второй половины ХVIII – начала ХІХ века: Учеб. пособие. – М., 1989.
6. Кунцман П., Буркард Ф., Відман Ф. Філософія: dtv-Atlas. – К., 2002.
7. Кушаков Ю. Нариси з німецької філософії Нового часу. – К., 2006
8. Мотрошилова Н. Рождение и развитие философских идей. – М., 1991.
9. Нарский И. Западноевропейская философия ХІХ века. – М., 1976.

Тема 6. Класична і некласична філософія ХІХ ст. (2 год.).

План:

1. Марксистська філософія.
2. Ірраціоналістичний напрям. Філософія С. К'єркегора, А. Шопенгауера, Ф. Ніцше.
3. Позитивізм як програма розробки "наукової філософії".
4. Прагматизм: єдність теорії і практики.

Основні поняття і категорії: практика, відчуження, матеріалістичне розуміння історії, матеріалістична діалектика, комунізм, волюнтаризм, філософія життя, переоцінка цінностей, філософія науки, закон трьох стадій, перший позитивізм, другий позитивізм, принцип Пірса, принцип корисності.

Методичні рекомендації для підготовки до семінарського заняття. Під час розкриття першого питання слід з'ясувати історичні і теоретичні витоки марксистської філософії, роль поняття відчуження у формуванні марксизму. Необхідно також розкрити марксистську

концепцію практики, сутність матеріалістичного розуміння історії, сутність та основні принципи і категорії матеріалістичної діалектики.

З'ясування другого питання потребує розкриття становлення ірраціоналістичної філософії в Західній Європі протягом XIX ст. Розглядати це питання слід з вивчення основних положень філософії "волі і уявлення" Артура Шопенгауера. Важливим є усвідомлення основних категорій екзистенціалізму Серена К'єркегора та філософських ідей Фрідріха Ніцше, які залишили значний слід в історії філософії і суперечки, котрі потребують свого вирішення.

У процесі розкриття третього питання слід зосередити увагу на розкритті "закону трьох стадій", "закону енциклопедичності", "закону підпорядкування уявлень спостереженням", сформульованих О. Контом. Необхідно також показати внесок Д. Мілля і Г. Спенсера у розвиток позитивізму. Питання вимагає також висвітлення "другого позитивізму" (Е. Мах та Р. Авенаріус).

Аналізуючи четверте питання слід з'ясувати зміст прагматистського повороту в американській філософії кін. XIX ст., розкрити "принцип Пірса", показати значення праці "Прагматизм" В. Джемса.

Завдання для самостійної роботи:

1. *Мета завдання:* розширити знання студентів про філософську спадщину Ф. Ніцше:

Законспектувати працю Ніцше Ф. По ту сторону добра и зла. Прелюдия к философии будущего // Сочинения в 2 т. – Т2. – М., 1990.

2. *Мета завдання:* визначити основні принципи критики класичної філософії в др. пол. XIX століття, охарактеризувати вирішення проблеми людини у творах К.Маркса, визначити сутність і причини виникнення неокантіанства, поглибити розуміння філософії прагматизму.

Написати один з рефератів на вибір:

Теми рефератів:

- ⇒ Критики класичної філософії та її захисники.
- ⇒ Проблема людини у творах К. Маркса.
- ⇒ Сутність і причини виникнення неокантіанства.
- ⇒ Філософія прагматизму у сучасній західній філософії.

Література:

Підручники:

1. Історія філософії: Підручник для вищої школи. – Харків, 2003.
2. Історія філософії: Підручник /За ред. Ярошовця В. – К.: ПАРАПАН, 2002. – С. 409-482.
3. Причепій Є., Черній А., Гвоздецький В., Чекаль Л. Філософія. – К.: Академія, 2001. – С. 146-165.
4. Філософія: Навчальний посібник / І. Надольний, В. Андрущенко, І. Бойченко та ін.; За ред. І. Надольного. – К.: Вікар, 1999. – С. 123-139.

Додаткова література:

1. Аляєв Г. Філософський універсалізм С.Л. Франка. – К., 2002.
2. Зотов А., Мельвиль Ю. Буржуазная философия сер. XIX – нач. XX в. – М., 1988.
3. Краткий очерк истории философии. – М., 1981.
4. Кунцман П., Буркард Ф., Відман Ф. Філософія: dtv-Atlas. – К., 2002.
5. Кушаков Ю. Нариси з німецької філософії Нового часу. – К., 2006
6. Марксистская философия в XIX в. Книга первая. – М., 1979.
7. Мотрошилова Н. Рождение и развитие философских идей. – М., 1991.
8. Нарский И. Западноевропейская философия XIX века. – М., 1976.
9. Ойзерман Т. Формирование философии марксизма. – М., 1974.
10. Скриббек Г., Гилье Н. История философии: Учебн. пособие. – М., 2000.

Тема 7. Історія філософської думки в Україні (4 год.).

План першого заняття:

1. Філософські ідеї в культурі Київської Русі.
2. Українська філософія епохи Відродження, доби братських шкіл і Києво-Могилянського колегіуму.
3. Філософські ідеї Г. Сковороди.

Основні поняття і категорії: софійність, кордоцентризм, антеїзм, індивідуалізм, екзистенційність, патристика, схоластика, теоцентризм, деїзм, пантеїзм, ісихазм, аскетизм, раціоналізм, метафізика, емпіризм, сенсуалізм, суб'єкт, об'єкт, суспільний договір, матерія.

Методичні рекомендації для підготовки до семінарського заняття. Під час підготовки першого питання слід з'ясувати особливості міфологічних уявлень східних слов'ян у дохристиянський час. Далі необхідно пояснити сутність і наслідки введення християнства у Київській Русі (988), а також зміст релігійної ідеології перших митрополитів київських Іларіона і Георгія. Важливо також розкрити гносеологічні, онтологічні, соціальні та релігійно-антропологічні ідеї Данила Заточника, Климента Смолятича, Кирила Туровського.

У процесі розкриття другого питання семінарського заняття слід розглянути гуманістичні ідеї Юрія Котермака (Дрогобича), С. Оріховського-Роксолана, І. Вишенського; діяльність ідеологів і практиків Острозького культурно-освітнього центру: Г. Смотрицького, князя В. Острозького, К. Саковича та інших. Особливу увагу слід зосередити на аналізі діяльності Петра Могили, проаналізувати причини створення Києво-Могилянського колегіуму. Студенти повинні засвоїти філософсько-релігійні ідеї Інокентія Гізеля, Стефана Яворського та Феофана Прокоповича, які відіграли важливу роль у розвитку вітчизняної науки і культури.

Головну увагу під час підготовки семінарського заняття слід зосередити на розритті філософії Г. Сковороди. Важливою складовою філософської системи Г. Сковороди є його онтологія, підґрунтя якої складає вчення про три світи: макрокосм, вчення про Біблію і мікркосм. Гносеологія Г. Сковороди спирається на протиставлення ним світу видимого і світу невидимого, які діалектично пов'язані. Особливістю філософування Г. Сковороди є його символізм, містицизм. Важливо також засвоїти його розуміння філософії серця, вчення про "споріднену працю" і "рівну нерівність".

Завдання для самостійної роботи:

1. *Мета завдання:* розширити знання студентів про джерела філософської спадщини України:

Законспектувати 2 українські міфи (легенди) на вибір з книги Булашева Г. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях. – К, 1992.

2. *Мета завдання:* розширити знання студентів щодо особливостей міфології східних слов'ян, визначити вплив антично-візантійської та східнослов'янської культури на становлення і розвиток культури Київської Русі, окреслити соціологію і політологію С. Оріховського-Роксолана, визначити видатних діячів української культури, котрі були випускниками Києво-Могилянської академії.

Написати один з рефератів на вибір:

Теми рефератів:

- ⇒ Міфологія східних слов'ян.
- ⇒ Вплив антично-візантійської та східнослов'янської культури на становлення і розвиток культури Київської Русі.
- ⇒ Соціологія і політологія Станіслава Оріховського-Роксолана.

- ⇒ Перші учні і випускники Києво-Могилянської академії.
⇒ Г. Сковорода про світ Біблії.

Література

Підручники:

1. Горський В. Історія української філософії. – К.: Наукова думка, 2001. – 373 с.
2. Причепій Є., Черній А., Гвоздецький В., Чекаль Л. Філософія. – К.: Академія, 2001. – С. 205-258.
3. Огородник І., Огородник В. Історія філософської думки в Україні Курс лекцій. Навч. посіб. – К., 1999.
4. Філософія: Навчальний посібник / І. Надольний, В. Андрущенко, І. Бойченко та ін.; За ред. І. Надольного. – К.: Вікар, 1999. – С. 173-195.

Додаткова література:

1. Багалій Д. Український мандрований філософ Григорій Сковорода. – К., 1992.
2. Булашев Г. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях. – К., 1992.
3. Горський В. Філософія в українській культурі. – К., 2001.
4. Златоструй. Древняя Русь X-XIII вв. – М., 1990.
5. Иларион. Слово о законе и благодати. – М., 1994.
6. Історія філософії на Україні у 3-х т. – К., 1987.
7. Крисаченко В. Історія української філософії. Хрестоматія. – К., 2006.
8. Маланюк Є. Нариси з історії нашої культури. – К., 1992.
9. Мицько І. Острозька слов'яно-греко-латинська академія. – К., 1990.
10. Нечуй-Левицький І. Світогляд українського народу. – К., 1992.
11. Попович М. Мировоззрение древних славян. – К., 1985.
12. Попович М. Григорій Сковорода: філософія свободи. – К., 2007.
13. Саух П. Князь Василь-Костянтин Острозький. – Рівне, 2002.
14. Сковорода Григорій. Дослідження, розвідки, матеріали. – К., 1992.
15. Сковорода Григорій. Повне збір. творів: У 2 т. – К., 1973.
16. Україна: філософський спадок століть. Хроніка-2000. В 2-х т. – К., 2000.
17. Україна: філософський спадок століть. Хроніка-2000. Вип. 1. – К., 2000.
18. Українська культура: історія і сучасність. – Львів, 1994.
19. Федів Ю., Мозгова Н. Історія української філософії: Навч. посіб. – К., 2000.
20. Философская мысль в Киеве: Истор.-философ. Очерк /Под ред. В. Шинкарука. – К., 1982.
21. Філософія Відродження на Україні. – К., 1990.
22. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні. – К., 1992.

План другого заняття.

1. Релігійно-ідеалістична філософія в Україні XIX ст. Філософія О. Новицького, С. Гогоцького, П. Юркевича.
2. Філософські ідеї українських мислителів кн. XIX – поч. XX ст. Філософські ідеї О. Потебні, М. Максимовича, Т. Шевченка, І. Франка Лесі Українки.
3. Українська філософія пер. пол. XX ст. Філософія В. Вернадського, Д. Донцова В. Липинського, Д. Чижевського.

Основні поняття і категорії: софіїзм, кордоцентризм, антеїзм, індивідуалізм, екзистенційність, матеріалізм, ідеалізм, лінгвістика, філософія мови, позитивізм, споріднена праця, національне самовизначення, макрокосм, мікркосм, світ символів.

Методичні рекомендації для підготовки до семінарського заняття. Під час розкриття першого питання необхідно виходити з того, що основна філософська проблематика першої половини XIX ст. була релігійно-ідеалістичною. Необхідно розглянути філософські ідеї О. Новицького, С. Гогоцького як чільних представників філософської традиції того часу. Особливу увагу слід зосередити на вивченні релігійно-філософській системі П. Юркевича, його вченню про ідею, засади онтології, гносеології і "філософії серця".

У процесі підготовки до другого питання, слід звернути увагу на філософію мови О. Потебні та М. Максимовича. Знаковою постаттю у вітчизняній культурі є Т. Шевченко, а тому аналіз його релігійних, соціологічних та етичних ідей – необхідна умова для розуміння духовного життя епохи. Важливо засвоїти особливості філософського вчення І. Франка: матеріалізм, критика ідеалізму і релігії, історіософію, проблеми національного самовизначення, етико-гуманістичне вчення про людину. Слід також розглянути сутність соціології етики й естетики Лесі Українки.

Розкриття третього питання слід розпочати з визначення місця в історії вітчизняної філософії і культури В. Вернадського, Д. Донцова, В. Липинського і Д. Чижевського.

Завдання для самостійної роботи:

1. Мета завдання: розширити знання студентів про філософську спадщину Г. Сковороди:

Законспектувати один з діалогів Г. Сковороди. Сковорода Григорій Повне зібрання творів: У 2 т. – К., 1973

2. Мета завдання: розширити знання студентів щодо символічного світу Біблії у вченні Г. Сковороди, визначити особливості філософської спадщини С. Гогоцького в контексті сучасності, поглибити розуміння філософських ідей М. Гоголя, охарактеризувати "україноцентризм" М. Костомарова та філософську спадщину І. Франка.

Написати один з рефератів на вибір:

Теми рефератів:

- ⇒ Філософська енциклопедія С. Гогоцького: сучасне бачення.
- ⇒ Складна філософія М. Гоголя.
- ⇒ "Україноцентризм" М. Костомарова.
- ⇒ Філософський світ І. Франка.

Література:

Підручники:

1. Історія філософії: Підручник /За ред. Ярошовця В. – К.: ПАРАПАН, 2002. – С. 744-771.
2. Причепій Є., Черній А., Гвоздецький В., Чекаль Л. Філософія. – К.: Академія, 2001. – С. 205-258.
3. Огородник І., Огородник В. Історія філософської думки в Україні Курс лекцій. Навч. посіб. – К., 1999.
4. Філософія: Навчальний посібник / І. Надольний, В. Андрущенко, І. Бойченко та ін.; За ред. І. Надольного. – К.: Вікар, 1999. – С. 173-195.

Додаткова література:

1. Басе І., Каспарук Л. Іван Франко. – К., 1983.
2. Горський В. Історія української філософії: Курс лекцій. – К., 1996.
3. Донцов Д. Дух нашої давнини. – Дрогобич, 1992.
4. Донцов Д. Історія розвитку української державної ідеї. – К., 1991.
5. Драгоманов М. Літературно-публіцистичні праці. – К., 1970.
6. Крисаченко В. Історія української філософії. Хрестоматія-довідник. – К., 2006.

7. Максимович М. Собрание сочинений: В 3-х т. Т. 3. Языкознание. – К., 1880.
8. Ничик В. Феофан Прокопович. – К., 1977.
9. Огієнко І. Українська культура. – К. 1991.
10. Потебня А. Слово и миф. – М., 1989.
11. Попович М. Григорій Сковорода: філософія свободи. – К., 2007.
12. Прокопович Феофан. Філософські твори: У 3 т. – К., 1979-1981
13. Сковорода Григорій. Дослідження, розвідки, матеріали. – К., 1992.
14. Сковорода Григорій. Повне збір. творів: У 2 т. – К., 1973.
15. Україна: філософський спадок століть. Хроніка-2000. В 2-х т. – К., 2000.
16. Философская мысль в Киеве: Истор.-философ. Очерк /Под ред. В. Шинкарука. – К., 1982.
17. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні. – К., 1992.
18. Юркевич П. Вибране. – К., 1993.

Тема 8. Світова філософія XX – поч. XXI ст. (2 год.).

План:

1. Неопозитивізм і "аналітична філософія" (постпозитивізм) як теорія і методологія науки.
2. Герменевтика як філософія й методологія соціально-гуманітарних наук.
3. Екзистенціалізм: проблема людини.
4. Структуралізм. Постструктуралізм. Постмодернізм.

Методичні рекомендації для підготовки до семінарського заняття. У першому питанні необхідно розглянути неопозитивізм як третій етап розвитку позитивізму і як такий, що зосередився на аналізі логічних (мовних) структур наукового знання. Доречно охарактеризувати Віденський гурток (М. Шлік, Р. Карнап, О. Нейрат) і Львівсько-Варшавську школу (Я. Лукасевич, К. Айдукевич, А. Тарський) – провідні центри неопозитивізму. Слід пояснити, що на відміну від неопозитивізму, в межах якого аналізувалися логічні структури наукового знання, предметом аналітичної філософії післяпозитивістського періоду стала історія науки. Доцільно відтворити висновки провідних представників аналітичної філософії – К. Поппера, Т. Куна, І. Лакатоса, С. Тулміна, П. Фейєрабенда – щодо джерел та рушійних сил розвитку наукового знання.

Під час розкриття другого питання необхідно з'ясувати сутність філософської герменевтики, показавши відмінність її методології від природничонаукової методології. Потрібно розкрити проблему розуміння і проблему герменевтичного кола. Доречно також охарактеризувати основні напрямки герменевтики, представлені в працях В. Дільтея, М. Гайдеггера, Г. Гадамера.

Третє питання завбачує розкриття основних напрямів формування філософії екзистенціалізму. Слід виокремити новизну (в порівнянні з класичною філософією) постановки екзистенціалізмом проблеми людини, показати, як вирішують цю проблему М. Гайдеггер, К. Ясперс, Ж.-П. Сартр, А. Камю.

У четвертому питанні необхідно з'ясувати, що структуралізм є методологією дослідження у різних сферах культури та знання стійких відношень між елементами цілого – структур. Потрібно розкрити основний зміст критики структуралізму у формі постструктуралізму. Постмодернізм (Ж.-Ф. Ліотар, М. Фуко, Ж. Дерріда, Ж. Дельоз, Ж. Бодрійар) має бути розкритий як програма новітнього осмислення культури "після сучасності" і як концепція радикального плюралізму.

Завдання для самостійної роботи:

1. Мета завдання: поглибити знання студентів про філософську спадщину Ж.-П. Сартра:

Законспектувати працю Сартра Ж.-П. Сартр Ж.-П. Экзистенциализм – это гуманизм // Смерть богов. – М.: Издательство политической литературы, 1989. – С. 319- 345.

2. Мета завдання: визначити основні принципи філософської антропології в Німеччині у XX ст., розкрити сутнісні риси релігійної філософії XX ст., з'ясувати особливості розуміння

соціальних проблем у філософії Франкфуртської школи, проаналізувати співвідношення між фрейдизмом і неофрейдизмом.

Написати один з рефератів на вибір:

Теми рефератів:

- ⇒ Філософська антропологія в Німеччині у XX ст.
- ⇒ Релігійна філософія: неотомізм, персоналізм, „діалектична теологія”.
- ⇒ Соціальна філософія Франкфуртської школи.
- ⇒ Фрейдизм і неофрейдизм.

Література:

Підручники:

1. Вандишев В. Філософія. Екскурс в історію вчень і понять. – К.: Кондор, 2005. – С. 421-450.
2. Історія філософії: Підручник для вищої школи. – Харків: Прапор, 2003. – С. 741 – 761.
3. Причепій Є., Черній А., Гвоздецький В., Чекаль Л. Філософія. – К.: Академія, 2001. – С. 165-205.
4. Філософія: Навчальний посібник / І. Надольний, В. Андрущенко, І. Бойченко та ін.; За ред. І. Надольного. – К.: Вікар, 1999. – С. 130-173.

Додаткова література:

1. Бичко А., Бичко І., Табачковський В. Історія філософії: Підручник. – К., 2001.
2. Зотов А., Мельвиль Ю. Буржуазная философия середины XIX – начала XX века. – М., 1988.
3. История философии: Энциклопедия. – Минск: Интерпрессервис; Книжный Дом, 2002.
4. Кунцман П., Буркард Ф., Відман Ф. Філософія: dtv-Atlas. – К., 2002.
5. Новейшие течения и проблемы философии в ФРГ. – М., 1978.
6. Проблема человека в западной философии: Переводы. – М., 1988.
7. Скирбекк Г., Гилье Н. История философии: Учебн. пособие для студентов высш. учеб. заведений. – М., 2000.
8. Современная буржуазная философия. Учеб пособие / Под ред. А. Богомолова, Ю. Мельвиля, И. Нарского. – М., 1978.
9. Современная западная философия. Словарь. – М., 1991.
10. Сумерки богов. – М., 1990.
11. Філософія: dtv-Atlas. – К., 2002.
12. Філософія: світ людини. Курс лекцій. – К., 2003.

Тема 8. Світова філософія XX – поч. XXI ст. (продовження).

(Самостійна робота № 2).

План:

1. Релігійна філософія XX ст.:

- неотомізм – Е. Жільсон, Ж. Марітен, Ю. Бохенський, К. Ранер, К. Войтила;
- тейярдизм – панпсихізм, "христогенез", вчення про ноосферу П'єра Тейяра де Шардена;
- "теологія визволення" Г. Гут'єреса, Л. Боффа, К. Боффа, Х. Асмана;
- ліберальна теологія Ф. Шлейєрмахера, А. Варнака, Е. Трельча.

2. Персоналізм:

- американський персоналізм – П. Боун, Р. Флюеллінг, М. Калкінс;
- французький персоналізм – Е. Муньє, Ж. Лакруа.

3. Філософська антропологія:

- біологічна концепція – вчення про "біологічну недостатність" людини А. Гелена;

- релігійна концепція – М. Шелер, Н. Хенстенберг;
- культурологічна концепція – Е. Ротхакер;
- педагогічна концепція – О. Больнов

4. Фрейдизм. Неофрейдизм:

- концепція "несвідомого" З. Фрейда, психоаналіз ;
- теорія колективного категорії "несвідомого" К. Юнга, вчення про архетипи;
- дихотомія людського існування Е. Фромм, "мати чи бути".

Література:

1. Історія філософії: Підручник для вищої школи. – Харків, 2003.
2. Історія філософії: Підручник /За ред. Ярошовця В. – К.: ПАРАПАН, 2002.
3. Причепій Є., Черній А., Гвоздецький В., Чекаль Л. Філософія. – К.: Академія, 2001.
4. Філософія: Навчальний посібник / І. Надольний, В. Андрущенко, І. Бойченко та ін.; За ред. І. Надольного. – К.: Вікар, 1999.
5. Бичко А., Бичко І., Табачковський В. Історія філософії: Підручник. – К., 2001.
6. Воронкова В. Філософія: навчальний посібник. – К., 2004.
7. Новейшие течения и проблемы философии в ФРГ. – М., 1978.
8. Проблема человека в западной философии: Переводы. – М., 1988.
9. Саух П. XX століття. Підсумки.- Київ – Рівне, 2001.
10. Саух П. Філософія: Навчальний посібник. – Київ, 2003.
11. Современная западная философия. Словарь. – М., 1991.
12. Философия и методология науки / Под ред. В. Купцова. – М., 1996.
13. Філософія: світ людини. Курс лекцій. – К., 2003.

Теоретичні завдання Підсумкової модульної контрольної роботи № 2:

1. Проаналізуйте особливості німецької класичної філософії
2. Проаналізуйте гносеологію І. Канта. У чому полягає "коперніканський переворот у філософії" І. Канта?
3. Розкрийте сутність категоричного імперативу І. Канта?
4. Визначте і обґрунтуйте сутність діалектики Г. Гегеля.
5. У чому виявляється суперечність між діалектичним методом Г. Гегеля та його філософською системою?
6. У чому полягає антропологізм філософії Л. Фейєрбаха?
7. Розкрийте особливості української філософської традиції.
8. Визначте онтологічні, гносеологічні, антропологічні засади філософії мислителів Київської Русі.
9. Визначте особливості філософування діячів Києво-Могилянської академії.
10. Розкрийте особливості філософії Г. Сковороди.
11. У чому полягає "філософія серця" П. Юркевича?
12. Розкрийте соціально-філософську проблематику у спадщині М. Драгоманова.
13. Визначте філософські принципи Т. Шевченка.
14. Визначте місце І. Франка в історії української філософської думки.
15. Розкрийте особливості розвитку української філософії поч. XX ст.
16. Розкрийте концепцію діалектичного матеріалізму у філософії марксизму
17. Проілюструйте генезу ірраціоналізму у філософській традиції та визначте особливості ірраціоналізму С. К'єркегора, А. Шопенгауєра, Ф. Ніцше.
18. Обґрунтуйте, чому ідеї позитивізму набули широкого розповсюдження?
19. Окресліть основні етапи становлення позитивістської філософії.
20. Як ви розумієте твердження Ч. Пірса, згідно з яким "пізнання не має ні початку, ні кінця"?
21. У чому полягає сутність верифікації і фальсифікації як методів наукового пізнання у неопозитивізмі і постпозитивізмі?

22. Визначте особливості розуміння людини у філософії екзистенціалізму.
23. Охарактеризуйте структуралізм як метод пізнання (П. Пропп, К. Стросс).
24. Визначте особливості філософії XX ст.

Творчі завдання до Підсумкової модульної контрольної роботи №2:

1. Визначте співвідношення твердження "людина – мета, а не засіб" у біблійній традиції, у вченні Конфуція, у філософській спадщині І. Канта.
2. Поясніть, чому філософська система Г. Гегеля суперечить його діалектичному методу.
3. Порівняйте орієнтацію на духовне начало, тяжіння до аскетизму у філософській спадщині І. Вишенського і Г. Сковороди.
4. Доведіть, що порушені Г. Спенсером проблема дослідження упорядкування хаосу стали одним з джерел формування синергетики.
5. Розкрийте теорію "колективного несвідомого" К. Юнга. Чому архетипи є універсальним ретранслятором духовної традиції людства?
6. Розкрийте значення теорії "несвідомого" З. Фрейда у дослідженні походження і формування свідомості.

МОДУЛЬ 3.

Тема 9. Філософське розуміння світу. Буття. Матерія. Всесвіт. (2 год.).

План:

1. Філософське розуміння світу і буття.
2. Матерія як об'єктивна реальність. Філософське розуміння матерії.
3. Рух як атрибут буття. Основні форми руху, їх єдність і відмінність.
4. Простір і час як атрибутивні форми буття.

Основні поняття і категорії: буття, природний та штучний світи, форми людського буття, субстрат, субстанція, матерія, рух, простір, час, всесвіт, світ, космос, макрокосмос, мікркосмос, доля, душа, дійсність, картина світу, онтологія, універсум.

Методичні рекомендації для підготовки до практичного заняття. Висвітлення першого питання слід розпочати з аналізу історичного розвитку уявлень про буття. Буття як незмінне, нерухоме (Парменід). Світ буття Платона. Декарт і Лейбніц, Кант і Гегель про буття. Проблема буття у філософських концепціях XX-XXI ст. Основну увагу слід звернути на характеристику основних форм буття. Під час аналізу другого питання слід розкрити еволюцію уявлень про матерію в історії філософії. Необхідно з'ясувати, який зміст вкладали в це поняття представники Мілетської школи, Геракліт, Демокріт, Епікур, Лукрецій Кар, філософи Нового часу. Доцільно також проаналізувати сучасні визначення поняття "матерія", показати їх відмінність від тих, що давались в історії філософської думки раніше. Важливо розкрити зміст власне філософського поняття матерії, його відмінність від природничонаукових уявлень її конкретні форми, властивості.

У процесі підготовки до третього питання, слід визначити поняття "руху", обґрунтувати нерозривний зв'язок між матерією і рухом. Необхідно також порівняти поняття "рух" і "розвиток", з'ясувати спільне й відмінне в них. Доцільно проаналізувати діалектику руху і спокою, якісну різноманітність форм руху матерії та їх взаємозв'язок. Розкриття четвертого питання доречно розпочати через висвітлення основних підходів до розуміння простору і часу в історії науки і філософської думки. Особливу увагу слід звернути на субстанційну й реляційну концепцію простору і часу. Необхідно розкрити такі властивості простору і часу, як конечність і безкінечність, абсолютність і відносність, перервність і безперервність.

Завдання для самостійної роботи:

1. *Мета завдання:* розширити знання студентів про категорії "простору" і "часу":

Законспектувати статтю – Кассіер Е. Людський світ простору і часу // Філософська і соціологічна думка. – 1992. – № 5.

2. *Мета завдання:* визначити основні характеристики буття згідно з класичними і некласичними підходами, поглибити знання студентів про природничонаукові теорії простору і часу та їх філософське значення.

Написати один з рефератів на вибір:

Теми рефератів:

- ⇒ Проблеми буття в філософії елеатської школи.
- ⇒ Основні функції поняття "буття" у філософії.
- ⇒ Філософсько-світоглядне підґрунтя концепції "Великого вибуху".
- ⇒ Сучасні природничонаукові теорії простору та часу і їх філософське значення.

Література:

Підручники:

1. Введение в философию: Учебник для вузов. В 2-ч. – Ч. 2. / Фролов И., Араб-Оглы Э., Арефьева Г. и др. – М.: Политиздат, 1989. – С. 14-94.
2. Причепій Є., Черній А., Гвоздецький В., Чекаль Л. Філософія. – К.: Академія, 2001. – С. 258-291.
3. Філософія: Навчальний посібник / І. Надольний, В. Андрущенко, І. Бойченко та ін.; За ред. І. Надольного. – К.: Вікар, 1999. – С. 195-210.
4. Філософія: Навчальний посібник / За ред. І. Надольного. – К.: Вікар, 2001. – С. 135-141.

Додаткова література:

1. Бургин М. Из чего построен окружающий мир. Онтологический ракурс // Філософська і соціологічна думка. – 1991. – № 8.
2. Бузова О. Річ та онтологічний простір думки // Філософська і соціологічна думка. – 1995. – № 4.
3. Головаха Е., Коник А. Психологическое время личности. – К., 1984.
4. Доброхотов А. Категория бытия в классической западноевропейской философии. – М., 1986.
5. Кассіер Е. Людський світ простору і часу // Філософська і соціологічна думка. – 1992. – № 5.
6. Мамлеев Ю. Судьба бытия // Вопросы философии. – 1993. – № 11.
7. Мамлеев Ю. О множественности форм пространства и времени // Філософська і соціологічна думка. – 1990. – № 4.
8. Петрушенко В. Філософія. Курс лекцій. Навч. пос. – Київ-Львів, 2000.
9. Сартр Ж. Буття і Ніщо. Нарис феноменологічної онтології (фрагменти) // Філософська і соціологічна думка. – 1995. – № 4.
10. Саух П. Філософія: навчальний посібник. – К., 2003.
11. Трубников Н. Время человеческого Бытия. – М., 1987.
12. Філософія. Короткий виклад. Навч. пос. – Житомир, 2000.

Тема 10. Філософська антропологія (2 год.).

План:

1. Передумови і чинники антропосоціогенезу.
2. Практика як основа буття людини.
3. Природне, соціальне і духовне в людині.

4. Проблеми смерті, безсмертя і сенсу життя людини.

Основні поняття і категорії: людина, духовність, діяльність, вибір, відповідальність, індивід, індивідуальність, потреба, свобода, сенс життя, інтерес, індивід, особистість, антропогенез, соціогенез, життя, безсмертя, гуманізм.

Методичні рекомендації для підготовки до практичного заняття. У процесі підготовки до першого питання слід з'ясувати як сформувалася людина не лише як біологічна істота, а й як соціальна істота. Доречно звернути увагу на спільні та відмінні ознаки людини та тварини. Необхідно висвітлити роль практики (праці) у формуванні людини як біосоціальної істоти. Особливу увагу слід звернути на комплексний характер антропосоціогенезу, таких його складових як спілкування, мова, мислення. Доцільно також розкрити зміст понять "антропогенез", "соціогенез", "антропосоціогенез". Відповідь на друге питання слід розпочати з розкриття змісту таких понять як "діяльність", "практика", "праця", "виробництво" "культура". Необхідно з'ясувати відмінність між матеріальною та духовною культурою, використовуючою й перетворюючою діяльністю людини. Слід обґрунтувати також, що практика і культура є способом буття людини.

Під час розкриття третього питання слід визначити сутнісні риси людини, з'ясувати відмінність між поняттями "людина", "індивід", "особа", "особистість". Розглядаючи це питання слід визначити, які властивості людини мають природну (біологічну, генетичну), а які соціальну (суспільно-історичну) зумовленість. Окрім цього доречно розкрити проблему буття людини в сучасному суспільстві. У четвертому питанні необхідно звернути увагу на філософський зміст проблеми смерті й безсмертя людини, зокрема, на їх фізичні та духовні виміри. Особливу увагу слід звернути на проблему евтаназії й суїциду. Доречно звернути увагу на зв'язок сенсу життя з життєдіяльністю індивіда, з повнотою розкриття і вільного розвитку його сутнісних сил.

Завдання для самостійної роботи:

1. *Мета завдання:* поглибити знання студентів про феномен людського у контексті ноосферної концепції.

Законспектувати статтю – Тейяр де Шарден П. Феномен людини // Читанка з історії філософії у 6 книгах. – Книга 6: Зарубіжна філософія XX століття. – К., 1993. – 215-218.

2. *Мета завдання:* визначити основні філософські підходи до проблеми виникнення людини; з'ясувати співвідношення понять "особа-особистість", поглибити знання студентів про сенс людського буття.

Написати один з рефератів на вибір:

Теми рефератів:

- ⇒ Проблема виникнення людини: сучасне бачення.
- ⇒ Філософія як самоусвідомлення людини.
- ⇒ Поняття особи та особистості. Роль особи в історії.
- ⇒ Людина в пошуках сенсу буття та власного життя.

Література:

Підручники:

1. Введение в философию: Учебник для вузов. В 2-ч. – Ч. 2. / Фролов И., Араб-Оглы Э., Арефьева Г. и др. – М.: Политиздат, 1989. – С. 219-268.
2. Причепій Є., Черній А., Гвоздецький В., Чекаль Л. Філософія. – К.: Академія, 2001. – С. 329-364.
3. Філософія: Навчальний посібник / І. Надольний, В. Андрущенко, І. Бойченко та ін.; За ред. І. Надольного. – К.: Вікар, 1999. – С. 460-484.
4. Філософія: Навчальний посібник / За ред. І. Надольного. – К.: Вікар, 2001. – С.303-326.

Додаткова література:

1. Брюнинг В. Философская антропология // Западная социология. – Екатеринбург, 1997.

2. Бубер М. Проблема человека // Два образа веры. – М., 1995.
3. Вандышев В. Философия. Антропология. Гносеология. Социология. – Сумы, 2000.
4. Горак Г. Філософія: Курс лекцій. – К.: Вілбор, 1998.
5. Максимов С. Особистість і суспільство. – Харків, 1993.
6. Нестеренко В. Вступ до філософії: онтологія людини. – К., 1995.
7. Ортега-и-Гасет Х. Человек и люди // Избранные труды. – М., 1997.
8. О человеческом в человеке. – М., 1991.
9. Павленко Ю. Історія світової цивілізації. – К., 2000.
10. Проблема человека в западной философии. Переводы. – М., 1988.
11. Пролеєв С. Духовність і буття людини. – К., 1992.
12. Саух П. Філософія: Навчальний посібник. – К., 2003.
13. Тейяр де Шарден. Феномен людини / Читанка з історії філософії у 6 книгах. Книга 6. Зарубіжна філософія XX ст. – К., 1993.
14. Філософія: світ людини. Курс лекцій. – К., 2003.
15. Это человек: Антология. – М., 1995.

Тема 11. Філософське розуміння свідомості (2 год.).

План:

1. Антропосоціогенез, практика, мова і свідомість.
2. Ідеальність свідомості, її творчий характер.
3. Структура і динаміка індивідуальної свідомості.
4. Структура і динаміка суспільної свідомості.

Основні поняття і категорії: матеріальна діяльність, духовна діяльність, відображення, психіка, ідеальне, творчість, несвідоме, духовне, мислення, самосвідомість, воля, почуття, рівні суспільної свідомості, форми суспільної свідомості.

Методичні рекомендації для підготовки до практичного заняття. Під час підготовки першого питання слід визначити причини виникнення й розвитку свідомості. Необхідно виходити з того, що у філософії сформувалися такі підходи до розуміння свідомості: матеріалістичний, ідеалістичний (об'єктивно-ідеалістичний і суб'єктивно-ідеалістичний), дуалістичний (психофізичний) – в межах яких свідомість розглядається у споглядальному або діяльнісному аспектах. Згідно з матеріалістичним підходом свідомість постає як вища форма відображення. Натомість прихильники діяльнісної концепції свідомості пояснювали її виникнення у контексті антропосоціогенезу, практики, формування культури та мови. У процесі висвітлення другого питання слід розкрити ідеальність свідомості як її основну атрибутивну властивість. Доречно з'ясувати різні види ідеального а також пояснити, чим ідеальне відрізняється від матеріального. Необхідно також показати, що свідомість не стільки відображає, скільки "творить" дійсність (уявно, ідеально).

У процесі підготовки третього питання доречно виділити основні складові свідомості людини та показати їх взаємодію: несвідоме – свідоме – надсвідоме; свідомість – духовність – мислення; свідомість – самосвідомість; мислення – воля – почуття; уява – фантазія. Розглядаючи четверте питання слід виділити основні складові суспільної свідомості та показати їх взаємодію. Розкриття основних форм суспільної свідомості доречно розпочати з аналізу її основних суб'єктів (носіїв), основних об'єктів (тих сфер діяльності людей і суспільних відносинах, які відтворюються у відповідних формах свідомості), основних рівнів (вищого й нижчого). Слід також показати взаємодію індивідуальної й суспільної свідомості.

Завдання для самостійної роботи:

1. Мета завдання: поглибити знання студентів про феномен людського у контексті ноосферної концепції.

Законспектувати статтю – Лой А.М. Проблема свідомості: історичність досвіду // Філософська і соціологічна думка. – 1992. – № 7.

2. *Мета завдання:* визначити основні філософські підходи до проблеми походження свідомості; з'ясувати співвідношення понять "свідоме-несвідоме", поглибити знання студентів про сутність колективного несвідомого.

Написати один з рефератів на вибір:

Темі рефератів:

- ⇒ Зигмунд Фрейд про несвідому природу снів.
- ⇒ Карл Густав Юнг про роль архетипів і про колективне несвідоме.
- ⇒ До питання про "сутінки" комп'ютерного світу.
- ⇒ Уявлення сучасної науки і релігії про походження свідомості.

Література:

Підручники:

1. Введение в философию: Учебник для вузов. В 2-ч. – Ч. 2. / Фролов И., Араб-Оглы Э., Арефьева Г. и др. – М.: Политиздат, 1989. – С. 288-319.
2. Причепій Є., Черній А., Гвоздецький В., Чекаль Л. Філософія. – К.: Академія, 2001. – С. 317-335.
3. Філософія: Навчальний посібник / І. Надольний, В. Андрущенко, І. Бойченко та ін.; За ред. І. Надольного. – К.: Вікар, 1999. – С. 211-233.
4. Філософія: Навчальний посібник / За ред. І. Надольного. – К.: Вікар, 2001. – С.143-156.

Додаткова література:

1. Введение в философию: Учебник для высших учебных заведений. В 2-х ч. / Под ред.: И. Фролова. – Ч. 1. – М.: Политиздат, 1989.
2. Гаврюшин Н. Самопознание как таинство // Вопросы философии. – 1996. – № 5.
3. Лой А. Проблема свідомості: історичність досвіду // Філософська і соціологічна думка. – 1992. – № 7.
4. Проблема сознания в современной западной философии. – М., 1989.
5. Савельева М. Введение в метатеорию сознания. – К., 2002.
6. Саух П. Філософія: Навчальний посібник. – К., 2003.
7. Скворцов Л. Культура самосознания. Человек в поисках истины своего бытия. – М., 1989.
8. Спиркин А. Сознание и самосознание. – М., 1972.
9. Успенский П. В поисках чудесного. – СПб., 1991.
10. Философский энциклопедический словарь. – М., 1997.
11. Фрейд З. Психология бессознательного. – М., 1989.
12. Фромм Э. Душа человека. – М., 1992.
13. Шпет Т. Свідомість і її власник // Філософська і соціологічна думка. – 1993. – № 2.
14. Юнг К.-Г. Архетип и символ. – М., 1991.

Тема 12. Гносеологічна і методологічна функція філософії (2 год.).

План:

1. Основні гносеологічні принципи. Об'єкт і суб'єкт пізнання. Пізнання і практика.
2. Чуттєве і раціональне, дискурсивне та інтуїтивне в пізнанні. Форми чуттєвого і раціонального пізнання:
3. Філософське вчення про істину та її критерії:
4. Поняття методу, методології, методики. Всезагальні, загальнонаукові і спеціальні методи пізнання.

Основні поняття і категорії: агностицизм, відображення, гносеологія, діяльність, догматизм, епістемологія, інформація, істина, метод, методи наукового пізнання, методологія, пізнавальний образ, пізнавальна позиція, суб'єкт, об'єкт, творчість, факт науковий, форми пізнання.

Методичні рекомендації для підготовки до практичного заняття. Висвітлюючи перше питання слід розкрити зміст основних принципів сучасної гносеології, на яких вона ґрунтується. Необхідно з'ясувати зміст понять "суб'єкт пізнання" і "об'єкт пізнання", проаналізувати відношення між поняттями "об'єкт пізнання" і "об'єктивна реальність". На основі аналізу суб'єкта й об'єкта пізнання доречно розкрити значення практики як основи і мети пізнання. У процесі підготовки другого питання доцільно з'ясувати специфіку чуттєвого й раціонального, дискурсивного й інтуїтивного пізнання, розкрити їх нерозривний взаємозв'язок. Необхідно розкрити основні форми чуттєвого пізнання – відчуття, сприйняття, уявлення, визначити зміст логічного (раціонального) пізнання, вказати його основні форми – поняття, судження, умовивід.

Розкриваючи третє питання доречно дати визначення поняття "істина", пояснити об'єктивність істини. У процесі пізнання істини слід розкрити діалектичний зв'язок абсолютної і відносної, абстрактної й конкретної істини. Поряд з цим слід обґрунтувати значення практики як головного і остаточного критерію істинності знань та допоміжне значення інших критеріїв істини (загальновизнаність, безпосередня очевидність, логічна узгодженість і несуперечливість змісту певної теорії та ін.). Під час підготовки четвертого питання потрібно пояснити зміст поняття "метод", його співвідношення з такими поняттями, як "методологія", "методика". Доречно з'ясувати відмінності між методами залежно від сфери їх застосування та ступеню їх загальності.

Завдання для самостійної роботи:

1. Мета завдання: поглибити знання студентів про методи логічного пізнання у контексті герменевтики.

Законспектувати статтю – Гадамер Г. О круге понимания // Гадамер Г. Актуальность прекрасного / Пер. с нем. – М.: Искусство, 1991. – С. 72-82.

2. Мета завдання: визначити основні філософські підходи до проблем гносеології; з'ясувати особливості різних способів пізнання, визначити сучасної методології науки.

Написати один з рефератів на вибір:

Т теми рефератів:

- ⇒ Роль інтуїції в пізнанні.
- ⇒ Діалектика істини й омани в сучасній філософії.
- ⇒ Особливості наукового пізнання.
- ⇒ Основні проблеми сучасної методології науки.

Література:

Підручники:

1. Вандишев В. Філософія. Екскурс в історію вчень і понять. – К.: Кондор, 2005. – С. 365-394.
2. Введение в философию: Учебник для вузов. В 2-ч. – Ч. 2. / Фролов И., Араб-Оглы Э., Арефьева Г. и др. – М.: Политиздат, 1989. – С. 318-415.
3. Причепій Є., Черній А., Гвоздецький В., Чекаль Л. Філософія. – К.: Академія, 2001. – С. 292-316.
4. Філософія: Навчальний посібник / І. Надольний, В. Андрущенко, І. Бойченко та ін.; За ред. І. Надольного. – К.: Вікар, 1999. – С. 277-355.
5. Філософія: Навчальний посібник / За ред. І. Надольного. – К.: Вікар, 2001. – С. 174-211.

Додаткова література:

1. Алексеев П., Панина А. Теория познания и диалектика. – М., 1991.
2. Андрос Е. Истина как проблема познания и мировоззрения. – К., 1984.
3. Гайденко В. Проблемы рациональности на исходе XX века // Вопросы философии. – 1991. – № 6.

4. Голдстейн М., Голдстейн И. Как мы познаем. – М., 1984
5. Границы науки: о возможности альтернативных моделей познания. – М., 1991.
6. Диалектика познания. – Л., 1988.
7. Загадки человеческого понимания. – М., 1991.
8. Ильин В. Теория познания. Введение. Общие проблемы. – М., 1994.
9. Нарский И. Современные проблемы теории познания. – М., 1988.
10. Петрушенко В. Епістемологія як філософська теорія знання. – Львів, 2000.
11. Петров Ф. Гипотеза и научная теория. – София, 1990.
12. Познание в социальном контексте. – М., 1994.
13. Современные теории познания. – М., 1992.
14. Чудинов С. Природа научной истины. – М., 1997.
15. Шевченко В. Концепція пізнання в українській філософії. – К., 1993.
16. Ярошовець В. Людина в системі пізнання. – К., 1996.

Тема 13. Соціальна філософія.

(Самостійна робота № 3).

План:

- 1. Провідні соціально-філософські концепції суспільного розвитку:** ідеалістична, релігійна, натуралістична, матеріалістична, техногенна, культурогенна, футурологічна.
- 2. Поняття "суспільного виробництва":**
 - суспільне виробництво як основа життя людини;
 - матеріальне й духовне виробництво.
- 3. Культурні й цивілізаційні основи всесвітньої історії:**
 - філософське розуміння культури;
 - взаємозумовленість матеріальної й духовної культури;
 - культури й цивілізації.
- 4. Ідея суспільного прогресу:**
 - сутність суспільного прогресу;
 - критерії суспільного прогресу.

Основні поняття і категорії: суспільство, мала соціальна група, велика соціальна група, суспільне виробництво, матеріальне виробництво, духовне виробництво, культура, цивілізація, прогрес, регрес, інгрес.

Література:

1. Андрущенко В., Михальченко М. Сучасна соціальна філософія. – К., 1996.
2. Бойченко І. Філософія історії: Підручник. – К., 2000.
3. Данилевский Н. Россия и Европа. – М., 1991.
4. Лоб'є Патрик де. Природа соціального феномена: альтернатива "Аристотель – Маркс" // Філософська і соціологічна думка. – 1999. – № 5.
5. Маркс К. До критики політичної економії. Передмова // Маркс К., Енгельс Ф. Твори. – Т. 13.
6. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги. – Т.1, 2. – К., 1994.
7. Платонов С. После коммунизма. – М., 1991.
8. Скуратівський В. Етносоціальні культура як саморегульована система. – К., 1993.
9. Современная западная философия. Словарь. – М., 1991.
10. Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество. – М. 1991.
11. Сучасна зарубіжна соціальна філософія: Хрестоматія. – К., 1996.
12. Тойнби А.Дж. Постижение истории. – М., 1993.
13. Філософська енциклопедія / Ін-т філософії НАН України. – К., 2002.
14. Философия: энциклопедический словарь. – М., 1997.
15. Шпенглер О. Закат Европы. – М., 1993.

16. Ясперс К. Истоки истории и ее цель // Ясперс К. Смысл и назначение истории. – М., 1991.

Тема 14. Філософсько-ідеологічні аспекти сучасної глобалізації (2 год.).

План:

1. Сутність глобалізації.
2. Демографічні чинники розвитку сучасного світу.
3. Екологічна ситуація у регіональних і глобальних вимірах.

Основні поняття і категорії: глобалізм, глобальна проблема, уніфікація, диверсифікація, демасифікація, демографія, демографічний вибух, урбанізація, біосфера, ноосфера, техногенні чинники, екологія, екологічна криза, етнос, конфесія.

Методичні рекомендації для підготовки до практичного заняття. У процесі підготовки першого питання слід мати на увазі, що глобалізація – закономірне історичне явище, яке існує досить давно, однак масштаби глобалізації змінюються. Доцільно з'ясувати, через які соціально-економічні й політичні чинники виявляється глобалізація. Слід звернути увагу на гонку озброєнь, протиріччя між багатими і бідними країнами, колапс соціалізму, нові прояви інформатизації тощо. Необхідно також розглянути глобалізацію крізь призму розвитку різноманітних зв'язків між країнами, лібералізацію торгівлі, постіндустріалізм, світові конфлікти.

Розкриття другого питання як надзвичайно актуального у сучасному світі слід розпочати з аналізу етнічних, міжконфесійних, міжнаціональних передумов демографічної кризи. Доцільно з'ясувати особливості й основні причини демографічного вибуху сер. ХХ ст., доречно визначити як вплинув демографічна криза на цивілізаційні процеси взагалі, якими є перспективи її розв'язання. Під час розкриття третього питання, необхідно визначити, що таке екологічна криза, яку роль у розвитку її відіграють техногенні, моральні, суб'єктивні чинники, які перспективи подолання екологічної кризи існують сьогодні.

Завдання для самостійної роботи:

1. Мета завдання: розширити уявлення студентів про природу співвідношення людини і техніки.

Законспектувати статтю – Бердяев Н. Человек и машина. // Вопросы философии. – 1989. – № 2. – С. 143-152.

2. Мета завдання: поглибити знання студентів про етапи процесу глобалізації; визначити значення етноконфесійних проблем у розвитку сучасної цивілізації; з'ясувати перспективи подолання екологічної кризи в умовах НТР.

Написати один з рефератів на вибір:

Теми рефератів:

- ⇒ Ідея світової імперії: сучасні виміри.
- ⇒ Етноконфесійні проблеми сучасної глобалізації.
- ⇒ Урбанізація: історія, сучасність і перспективи.
- ⇒ Подолання екологічної кризи в умовах науково-технічного прогресу світу.

Література:

Підручники:

1. Введение в философию: Учебник для вузов. В 2-ч. – Ч. 2. / Фролов И., Араб-Оглы Э., Арефьева Г. и др. – М.: Политиздат, 1989. – С. 185-218.
2. Причепій Є., Черній А., Гвоздецький В., Чекаль Л. Філософія. – К.: Академія, 2001. – С. 510-526.

3. Філософія: Навчальний посібник / І. Надольний, В. Андрущенко, І. Бойченко та ін.; За ред. І. Надольного. – К.: Вікар, 1999. – С. 369-406.
4. Філософія: Навчальний посібник / За ред. І. Надольного. – К.: Вікар, 2001. – С.224-257.

Додаткова література:

1. Афонін Е., Бандурка О., Мартинов А. Велика розтока (глобальні проблеми сучасності: соціально-історичний аналіз). – К., 2002.
2. Бек У. Что такое глобализация? – М., 2001.
3. Бердяев Н. Человек и машина. // Вопросы философии. – 1989. – № 2. – С. 143-152.
4. Василенко И. Политическая глобализация. – М., 2000.
5. Гейтс Б. Бизнес со скоростью мысли. М., 2001.
6. Герасимов И. Экологические проблемы в прошлой, настоящей и будущей географии мира. – М., 1985.
7. Кувалдин В. Противоречивый феномен (взгляд на глобализацию) // Современная Европа. – 2002. – № 4.
8. Кууси П. Этот человеческий мир. – М., 1988.
9. Панарин А. Искушение глобализмом. – М., 2000.
10. Печчеи А. Человеческие качества. – М., 1985.
11. Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса: Новый диалог человека с природой. – М., 1986.
12. Римашевская Н. Глобализация и население. // Народонаселение. – 2001. – № 3.
13. Саух П. Україна на межі тисячоліть: Трансформація духу і випробування національним буттям. – Рівне, 2001.
14. Тоффлер Е. Третья хвиля. – К., 2000.
15. Швебс Г. Идея носферы и социальная экология // Вопросы философии. – 1991. – № 7.

Теоретичні завдання до Підсумкової модульної контрольної роботи № 3:

1. Розкрийте основні підходи до вирішення проблеми буття в історії філософії. Визначте особливості класичного і некласичного розуміння буття.
2. Обґрунтуйте нерозривний зв'язок між матерією і рухом, порівняйте поняття "рух", "розвиток", "прогрес", "регрес". У чому полягає діалектичний зв'язок між рухом і спокоєм?
3. Розкрийте основні загальнонаукові концепції простору і часу.
4. Розкрийте комплексний характер антропосоціогенезу, зокрема таких його складових, як спілкування, праця, мова, мислення.
5. З'ясуйте ідеалістичні, матеріалістичні, вульгарно-матеріалістичні, біхевіористські підходи до проблеми походження свідомості.
6. Розкрийте структуру індивідуальної свідомості. Визначте співвідношення біологічного і соціального у походженні свідомості.
7. Розкрийте структуру суспільної свідомості. У чому полягає суспільно-історична сутність суспільної й індивідуальної свідомості?
8. Охарактеризуйте діалектичне співвідношення суб'єкта і об'єкта пізнання. Розкрийте основні принципи пізнання.
9. Охарактеризуйте основні форми наукового пізнання.
10. Розкрийте зміст загальнонаукових методів пізнання (аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія, моделювання).
11. Розкрийте основні філософські підходи до проблеми походження і розвитку суспільства.
12. Визначте глобальні проблеми сучасної цивілізації та можливі шляхи їх розв'язання.
13. Визначте перспективи подолання глобальної екологічної кризи.

Творчі завдання до Підсумкової модульної контрольної роботи № 3:

1. Розкрийте поняття "методу", "методики", "методології". У чому полягає різниця між загальними, загальнонауковими і спеціальнонауковими методами?

2. Обґрунтуйте нерозривний зв'язок між матерією і рухом, порівняйте поняття "рух", "розвиток", "прогрес", "регрес". У чому полягає діалектичний зв'язок між рухом і спокоєм?
3. У чому, на вашу думку, полягає сенс життя людини? Окресліть фізичні і духовні виміри смерті і безсмертя людини. Чи має сенс фізичне безсмертя людини?
4. Розкрийте сучасні підходи до проблеми штучного інтелекту. Чи існує загроза існуванню людства з боку штучного інтелекту?
5. Визначте і розкрийте біологічні (природні) і соціальні властивості людини. Які з них мають атрибутивний характер для визначення людини?
6. Розкрийте поняття "витіснене", "свідоме", "несвідоме", "передсвідоме", "надсвідоме" "Его", "суперего" та діалектичне співвідношення між ними у теорії свідомості З. Фрейда.
7. Обґрунтуйте, яке значення у процесі становлення людини має "передчасне" народження дитини людини, порівняно з тваринним світом, та ретардація у статевому розвитку людини.

Короткий словник термінів:

Абсолют – те, що нічим не зумовлене, ні від чого не залежне. У філософії Бог, субстанція, ідея (Г. Гегель). Абсолютне протилежне відносному (зумовленому, залежному).

Абстракція, абстрагування – мислення відволікання від окремих властивостей предметів і формування на цій основі образів реальності (уявлень, понять, суджень).

Агностицизм – напрям у філософії, прихильники якого заперечують можливість пізнання сутності речей, об'єктивності істини (софісти, Д. Юм, І. Кант, позитивісти).

Аксиденс – мінлива, непостійна властивість предмета, без якої він може існувати.

Аксіологія – філософська дисципліна, вчення про цінності, про ціннісне ставлення людини до світу – етичне, естетичне, релігійне, юридичне та ін.

Альтруїзм – моральний принцип, в основі якого лежить бажання блага іншому.

Аморалізм – нігілістичне ставлення до моральних норм.

Аналіз – метод пізнання, у процесі якого відбувається розкладання цілого на частини.

Аналітична філософія – напрям у західній філософії XX ст., в якому філософська діяльність зведена до аналізу мови (Б. Рассел, К. Поппер, Т. Кун, І. Лакатос, П. Фейєрабенд).

Анімізм – віра в існування душі в тілі людини, тварини, неживих предметах і процесах

Антиномія – суперечність між двома твердженнями, кожне з яких однаковою мірою можна логічно довести у даній системі.

Антитеза – твердження, в якому заперечується теза (висхідне твердження).

Антропогенез – процес становлення та розвитку людини. Досліджується засобами палеоантропології, генетики, археології та історії.

Антропологізм – філософський напрямок, в межах якого основні світоглядні проблеми (що таке буття, світ, соціум, Абсолют, Бог та ін.) розглядаються крізь призму людини. "Людина – міра усіх речей" (Протагор).

Антропологія філософська – напрямок у німецькій філософії XX ст. (М. Шелер, Г. Плеснер, А. Гелен, Е. Ротхаккер), в якому культура виводиться зі специфіки природи людини.

Антропосоціогенез – процес становлення та розвитку людини як біосоціальної істоти. Прибічники антропосоціогенезу виходять з положення, що визначальними чинникам у становленні людини розумної є суспільно-трудова діяльність людей, внаслідок якої відбуваються зміни в будові тіла людини (прямоходіння, розвинутий великий мозок, бінокулярний зір, специфічна будова руки) та з'являється культура.

Антропоцентризм – філософський принцип, згідно яким людина вважається центром і вищою метою всесвіту.

Апологети – представники ранньохристиянської філософії й теології (Юстин, Тертуліан, Оріген), котрі захищали від критики опонентів християнське вчення.

Апостеорі – знання, набуті у процесі досвіду.

Апріорі – форми пізнання наявні у свідомості до досвіду (додосвідні форми пізнання, подібні до "вроджених ідей" Р. Декарта).

Архетип – первинні, вроджені психічні метаструктури, праобрази наявні в індивідуальному й колективному несвідомому (К. Юнг), на основі яких формуються загальнолюдські символи у міфах, віруваннях, снах, творах літератури тощо.

Аскетизм – моральний принцип, згідно з яким обстоюється крайнє обмеження потреб людини, відмова від життєвих благ.

Атман – дух, душа, активне свідоме начало в індійській ведичній традиції.

Атрибут – невід'ємна сутнісна властивість предмета, без якої він не може ні існувати, ні мислитись.

Брахман – світова душа, духовне абсолютне начало в індійській ведичній філософії.

Буддизм – одна з трьох світових релігій, згідно з якою життя є стражданням. Основою страждання є бажання, котрі людина має подолати, щоб перервати коло сансари (процес перевтілення душі).

Буття – філософська категорія для позначення всього, що реально існує у матеріальному і духовному світі.

Верифікація – операція зведення висловлювань до аксіоматичних суджень, котрі не потребують доведення (позитивізм, неопозитивізм).

Відчуження – філософська категорія, в межах якої визначається стан напруги, протистояння між творцем і творінням (Й. Фіхте, Г. Гегель, Л. Фейєрбах, К. Маркс).

Відчуття – відображення у свідомості людини певних сторін, якостей предметів, котрі безпосередньо діють на органи чуття.

Віра – світоглядна категорія, котра використовується для позначення беззаперечного прийняття певних ідей, положень (релігійних, філософських, наукових, політичних тощо) суб'єктом мислення. В історії філософії й психології розрізняють три типи віри: емоційна, вольова, інтелектуальна.

Волюнтаризм – філософський напрямок, згідно з яким основою існування світу є воля як ірраціональне несвідоме начало (А. Шопенгауер, Ф. Ніцше).

Вульгарний матеріалізм – філософська течія в матеріалізмі XVIII – XIX ст. (Кабаніс, Бюхнер, Фохт), згідно з якою свідомість людини спрощено виводиться з фізіологічних процесів.

Гедонізм – моральний принцип, згідно з яким метою життя проголошується отримання насолоди (Епікур).

Герменевтика – філософський напрям, в межах якого феномени культури, зокрема тексти, тлумачаться у залежності від контексту розвитку культури та культури суб'єкта, котрий здійснює інтерпретацію (В. Дільтей, М. Гайдеггер, Г. Гадамер).

Гілозоїзм – філософський напрям, згідно з яким матерія наділена душею, котра у різній мірі властива неживим і живим тілам, а також людині (Дж. Бруно, Б. Спіноза).

Гіпотеза – форма знання, основою якого є передбачення, сформульоване на основі певних фактів, але це знання є невизначеним і потребує доведення.

Гносеологія – філософська дисципліна, в межах якої вивчається процес пізнання, його походження, основи, структура та наслідки.

Гуманізм – філософський принцип, згідно з яким визнається цінність людини як особистості, її право на свободу, рівність, щастя, милосердя як норму відношень між людьми.

Дао – категорія в китайській філософії, що означає першопричину, котра породжує речі, визначає долю, напрямок життя, дорогу.

Даосизм – напрям у китайській філософії, згідно з яким розвиток природи, суспільства і окремої людини підпорядкований не волі небес, а універсальному закону дао.

Дедукція – метод пізнання, в межах якого відбувається рух думки від загального до одиничного.

Деїзм – філософське вчення, згідно з яким Бог створив світ, дав першопоштовх і надалі не втручається в його розвиток.

Детермінізм – філософський принцип, згідно з яким визнається об'єктивний взаємозв'язок і взаємозумовленість явищ матеріального та духовного світу, наявність причини у кожному процесі, яка визначає відповідні наслідки.

Дилема – судження за принципом або... або.

Діалектика – філософське вчення, згідно з яким будь-яке явище перебуває у зміні, розвитку, котрий базується на взаємодії протилежностей (Геракліт, Г. Гегель, К. Маркс).

Дуалізм – філософське вчення, яке визнає наявність двох, незалежних одна від одної, паралельно співіснуючих основ.

Дух – ідеальне начало на противагу природі як матеріальному началу.

Евдемонізм – моральний принцип, а яким щастя (блаженство) є найвищою метою життя.

Евристика – наукова дисципліна, в межах якої досліджується процес творчості і його закономірності.

Екзистенціалізм – філософський напрямок XIX-XX ст., згідно з яким висхідні засади сущого виводяться з існування (екзистенції) людини (С. К'єркегор, К. Ясперс, М. Гайдеггер, А. Камю, Ж.-П. Сартр).

Елеати – напрямок у давньогрецькій філософії VI-V ст. до н. е., в межах якого основою сущого визнається буття (Парменід, Зенон).

Емпіризм – філософський напрям, згідно з яким основою пізнання є чуттєвий досвід (Ф. Бекон).

Епістемологія – філософська дисципліна, в межах якої досліджуються основні риси, закономірності й межі наукового пізнання.

Естетика – філософська дисципліна, предметом якої є феномен прекрасного у контексті художнього освоєння дійсності.

Есхатологія – вчення про кінцеву долю людства і світу.

Етика – філософська дисципліна, предметом якої є мораль, її походження і спосіб функціонування у суспільстві.

Закон – об'єктивний, повторюваний, істотний зв'язок явищ, сторін та інших особливостей дійсності і пізнання.

Заперечення заперечення – один з основних принципів діалектики (Г. Гегель), згідно з яким друге заперечення (синтез) знімає протилежності тези й антитези (перше заперечення).

Заперечення – протиставлення тезі протилежного за змістом судження (антитези).

Ідеалізм – філософський напрям, згідно з яким першоосновою сущого є ідея, дух, свідомість, Абсолют, Бог. Розрізняють об'єктивний і суб'єктивний.

Ідеальне – суб'єктивний образ об'єктивного світу, який виникає у процесі цілеспрямованої пізнавальної діяльності людини. Ідеальне протилежне матеріальному.

Ідеологія – система ідей, теорій, принципів, котрі втілюють усвідомлені соціальні інтереси.

Індетермінізм – філософський принцип, згідно з яким заперечується об'єктивний взаємозв'язок і взаємозумовленість явищ матеріального та духовного світу, наявність причини у кожному процесі.

Індивід – окремий представник людського роду, окремо взята людина. Наприклад: немовля – індивід з його антропологічними властивостями.

Індивідуалізм – філософський принцип, котрий виходить з абсолютизації інтересів окремого індивіда у його протиставленні суспільству.

Індивідуальність – неповторний, самобутній спосіб буття конкретної особи як суб'єкта самостійної діяльності. Індивідуальна форма суспільного життя людини на противагу типовості, загальності.

Індукція – метод пізнання, під час якого відбувається рух думки від одиничного до загального.

Інтенція – спрямованість акту свідомості на певний предмет.

Інтуїтивізм – філософський напрямок, в межах якого абсолютизується роль інтуїції у процесі пізнання (А. Шопенгауер, А. Бергсон).

Інтуїція – форма пізнання, під час якої відбувається безпосереднє осягнення істини. Виділяють чуттєву, інтелектуальну, містичну інтуїцію (М. Лоський).

Істина – відповідність знань об'єктивній дійсності.

Історія філософії – філософська дисципліна, предметом якої є закономірності й особливості пізнання відношення людини і світу на різних етапах розвитку філософії.

Казуальність – філософська категорія, яка використовується для позначення причинності.

Карма – закон відплати за моральні вчинки у минулому, котрий діє у процесі посмертного перевтілення людини в іншу істоту (буддизм, джайнізм, індуїзм).

Категорії – найбільш загальні, ґрунтовні поняття, які відображають найістотніші закономірні зв'язки реальної дійсності і пізнання.

Конвенціоналізм – філософський напрям, згідно з яким наукові теорії та поняття є наслідком довільної угоди (конвенції) між дослідниками, укладеної за принципом "зручності" та "економії мислення".

Конфуціанство – напрям у філософії Китаю, в межах якого визнається непорушність установлених небом суспільних традицій і верховенство добра у відношеннях людини і суспільства.

Культура – спосіб діяльності й самоорганізації людини, закріплений цілісною системою матеріальних (матеріальна культура) і духовних (духовна культура) цінностей.

Логіка – наука про закони і форми людського мислення. Сьогодні відомі формальна, діалектична, математична, символічна логіки.

Марксизм – ідеологічна течія, яка охоплює філософію, політичну економію, "теорію" революційного перетворення буржуазного суспільства в комуністичне (К. Маркс, Ф. Енгельс).

Матеріалізм – філософський напрям, згідно з яким першоосновою суцього є матерія або природа.

Метафізика – 1) уможлядне вчення про найзагальніші види буття (світ, Бога, душу); 2) синонім філософії; 3) метафізика – метод пізнання, в межах якого речі й процеси розглядаються відокремлено, поза їх загальними зв'язками.

Метод – сукупність заходів та операцій практичних і теоретичних дій, спрямованих на пізнання об'єкта; засіб одержання нових знань.

Методологія – це сфера знання, в межах якої досліджуються й розробляються методи пізнання.

Мислення – активний процес опосередкованого відображення й узагальнення дійсності, котрий завбачує з'ясування на основі чуттєвих даних закономірних зв'язків цієї дійсності і оформлення їх у системах понять.

Міф – форма цілісного тлумачення дійсності за допомогою чуттєво-наочних образів, в яких персоналіфікуються природні сили й соціальні явища.

Мова – система знаків, яка слугує для позначення предметів та процесів дійсності, обміну думок.

Монізм – метод розуміння різноманітності явищ світу з позицій визнання однієї, єдиної основи.

Натурфілософія – філософський напрям, в межах якого суще розглядається через переживання людиною природи або за допомогою основних знань природничих наук.

Наука – сфера суспільної діяльності людини, в межах якої відбувається вироблення й теоретична систематизація об'єктивних знань про дійсність.

Неоплатонізм – філософський напрям, в межах якого відбулася систематизація ідей Платона та їх поєднання з ідеями Аристотеля у контексті проблеми єдиного абсолюту та ієрархічної будови всесвіту.

Неопозитивізм – філософський напрям ХХ ст., представники якого вбачали завдання філософії в аналізі мовних форм знання. Віденський гурток неопозитивізму зводив філософію до логічного аналізу мови науки, спираючись на принцип верифікації. Львівсько-Варшавська школа неопозитивізму розробила методологію семантичного аналізу і конвенціоналізму.

Неотомізм – течія сучасної католицької філософії, яка ґрунтується на вченні Хоми Аквінського про гармонію віри й розуму (К. Войтила).

Номіналізм – філософське вчення, згідно з яким універсалії (загальні поняття) існують не в дійсності, а лише у сфері мислення.

Об'єкт – фрагмент реальності, на який спрямована пізнавальна активність суб'єкта.

Об'єктивний ідеалізм – філософський напрямок, згідно з яким першоосною суцього є духовна субстанція (ідея, Абсолют, Бог), котра існує об'єктивно, незалежно від свідомості суб'єкта (Платон, Г. Гегель, неомісти).

Онтологія – філософська дисципліна, предметом якої є основні форми і принципи буття.

Особа – людський індивід, котрий пройшов процес соціалізації

Особистість – людський індивід в аспекті його унікальних соціально-культурних якостей, сформованих під впливом конкретних історичних видів діяльності і суспільних відносин.

Панлогізм – філософський принцип, згідно з яким дійсність тлумачиться як логічне вираження ідеї, мисляча субстанція (Г. Гегель).

Пантеїзм – філософський напрямок, згідно з яким констатується ототожнення Бога з природою, взаємне розчинення Бога у природі (Микола Кузанський, Бенедикт Спіноза).

Патристика – сукупність філософських доктрин християнських мислителів II-VII ст. (отців церкви – Василя Великого, Григорія Богослова, Григорія Ніського, Аврелія Августина).

Персоналізм – напрям сучасної західної філософії, прибічники якого визнають особистість (персону) первинною творчою дійсністю та вищою духовною цінністю.

Піфагореїзм – напрям у давньогрецькій філософії, згідно з яким першоосною світу та сутністю речей є числові співвідношення.

Плюралізм – 1) філософський принцип, за яким існує декілька чи множина незалежних концепцій дійсності, що розглядаються як рівноправні; 2) філософський напрямок, в межах якого визнається множинність субстанцій (Демокрит, Г. Лейбніц).

Позитивізм – філософський напрям, представники якого єдиним джерелом істинного знання вважають емпіричний досвід, заперечуючи будь-яку пізнавальну цінність філософських знань, теоретичного мислення (О. Конт, Г. Спенсер).

Поняття – форма логічного мислення, яка відображає загальні істотні зв'язки, сутнісні ознаки явищ, сформульованих у визначеннях.

Постмодернізм – новітній філософський напрям (ще недостатньо оформлений), згідно з яким постіндустріальному суспільству відповідає культура й наука, яка базується на засадах "радикального плюралізму" (Ж. Дельоз, Ж. Дерріда, Ж.-Ф. Ліотар, Ф. Джеймісон).

Прагматизм – філософський напрям (в основному в США), згідно з яким філософія має зосереджуватися не на з'ясуванні глибинних всезагальних принципів буття, а вдосконаленні основних форм і методів практичного освоєння дійсності (Ч. Пірс, У. Джемс).

Праксеологія – філософська дисципліна, в межах якої досліджуються умови і методи ефективної практичної діяльності.

Практика – цілеспрямована предметна діяльність людини щодо перетворення світу.

Предмет – аспект, сторона об'єкта, на якій зосереджується процес пізнання.

Природа – філософська категорія, котра позначає все суще, увесь світ у різноманітності його форм і проявів.

Причина – філософська категорія, в якій з'ясовуються певні особливості існування явищ і процесів, котрі у свою чергу визначають інші явища або процеси

Провіденціалізм – філософський принцип, згідно з яким історичний процес є закономірним втіленням волі зовнішніх сил або Божого провидіння.

Простір – форма буття матерії, котра характеризується такими атрибутами як протяжність, структура, взаємодія, впорядкованість, зв'язок явищ.

Протилежності – це взаємопов'язані сторони єдиного, які одночасно покладають і виключають одна одну, і перебувають у відношенні єдності і боротьби.

Психоаналіз – напрямок у філософії й психології, висхідною позицією якого є визнання домінуючої ролі підсвідомого у житті людини (З. Фройд).

Раціоналізм – філософський напрям, згідно з яким основою пізнання є розум.

Реалізм – філософський напрям, згідно з яким загальні поняття (універсалії) існують реально як сутності речей.

Редукція – метод мислення, який завбачує можливість зведення одних явищ до інших.

Релятивізм – філософський принцип, в межах якого абсолютизується мінливість суб'єктивності істини.

Рефлексія – принцип людського мислення, спрямований на усвідомлення й осмислення власних засад і форм.

Розвиток – спрямована закономірна зміна матеріальних й ідеальних об'єктів. В результаті розвитку виникає якісно новий стан суб'єкта.

Рух – філософська категорія, яка використовується для позначення активності й взаємодії одних явищ з іншими як універсального способу існування світу.

Свідомість – специфічна якість психічної діяльності, в межах якої дійсність відображається у формах культури, тобто у штучних, неприродних формах, витворених людиною у процесі сторичного розвитку.

Світогляд – система найзагальніших знань, цінностей, переконань, практичних настанов, які регулюють ставлення людини до світу.

Свобода – одна з характерних рис людини, яка полягає в тому, що людина може діяти (або не діяти) з власної волі, не де термінуючись обставинами.

Семіотика – наука про знакові системи. Основоположник – Ч. Пірс.

Сенс життя – система знань і оцінок, яка виправдовує або тлумачить певні моральні норми та цінності, визначаючи напрями доцільної діяльності індивіда.

Сенсуалізм – філософський напрям, згідно з яким відчуття є єдиним джерелом пізнання (Дж. Локк, Дж. Берклі, Е. Мах).

Силогізм – дедуктивний умовивід, в якому з двох суджень (засновків) робиться висновок.

Синтез – метод пізнання, у процесі якого відбувається поєднання частин у ціле.

Скептицизм – філософський напрям, висхідною позицією якого є сумнів у можливості досягнення істини (Піррон, Секст Емпірик).

Соліпсизм – форма суб'єктивного ідеалізму, в межах якого єдиною справжньою реальністю визнається свідомість суб'єкта (Е. Гуссерль).

Софізм – хибний силогізм (умовивід), якому надано видимість правильної форми з метою навмисного введення співбесідника в оману.

Софісти – давньогрецькі мислителі V ст. до н. е. (Протагор, Горгій та ін.), котрі вперше поставили людину в центр філософського осмислення, релятивізували істину, не гребували різними засобами, щоб збити людину з пантелику.

Спіритуалізм – філософський напрям, згідно з яким основою існування світу є духовне начало. Поняття тотожне ідеалізму. Вживається у західній філософській традиції.

Спокій – форма руху, під час якої об'єкт може перебувати у стабільному стані щодо певної системи, однак обов'язково рухається щодо інших систем.

Стоїцизм – філософський напрям, представники якого, концентруючись на етичній проблематиці, обстоювали незворушність, відстороненість від бід і радощів життя (Зенон, Луцій Сенека, Марк Аврелій).

Структуралізм – напрям у філософії XX ст., в межах якого провідним методом пізнання у сферах соціології, культурології, етнографії, мовознавства та ін. є структурно-функціональний метод (В. Пропп, К. Леві-Стросс).

Суб'єкт – той, хто пізнає – людина, група людей, соціальна група.

Суб'єктивізм – філософський напрям, в межах якого все суще пояснюється через наявність свідомості суб'єкта.

Суб'єктивний ідеалізм – напрям у філософії, згідно з яким свідомість людини є творцем об'єктивного світу. Існує сенсуалістичний суб'єктивний ідеалізм (Дж. Берклі, Д. Юм, Е. Мах), згідно з яким відчуття як основа становлення об'єктивної дійсності є суто суб'єктивним переживанням; та трансцендентальний суб'єктивний ідеалізм (І. Кант, Й. Фіхте, неокантіанці, феноменологи, екзистенціалісти), за яким категоріальна структура свідомості є основою конструювання світу.

Субстанція – незмінна першооснова всього сущого.

Судження – форма мислення, яка відображає явища і процеси дійсності у їх зв'язках.

Суперечність – відношення протилежностей, котрі одночасно не можуть бути істинними.

Схоластика – філософський напрямок періоду Середньовіччя, в межах якого поєднані релігійно-філософські засновки за раціоналістичною методикою та формально-логічними проблемами.

Сцієнтизм та антисцієнтизм – філософсько-світоглядні орієнтації ХХ т., в межах яких відбувається абсолютизація науки у її здатності вирішити нагальні проблеми людства. Антисцієнтизм – це песимістичний погляд на здатність науки та техніки забезпечити соціальний прогрес; критика самої ідеї науково-технічного прогресу людства.

Телеологія – філософське вчення про мету, доцільність, згідно з якою все для чогось призначене та має свою ціль.

Теологія – богослів'я, вчення про Бога.

Теорія – форма наукового пізнання, в межах якої дається цілісна уява про закономірності й істотні зв'язки певних сфер дійсності.

Теоцентризм – релігійно-філософський принцип, згідно з яким єдиний Бог є абсолютним началом і центром Всесвіту.

Тотемізм – віра в надприродну спорідненість груп людей (роду, племені) з певними видами тварин, рослин, явищами природи.

Умовивід – форма мислення, в межах якої з попередньо здобутого знання з одного чи кількох суджень виводить нове знання.

Уявлення – відтворення образу предмета у свідомості, без безпосередньої взаємодії з ним, але на основі попереднього чуттєвого досвіду.

Фаталізм – філософський принцип, згідно з яким доля людини напередвизначена зовнішніми об'єктивними факторами.

Феномен – явище, дане у досвіді, в актах чуттєвого сприйняття. Протилежним до феномену є ноумен як умоглядне, абстрактне явище, котре лежить за межами відчуттів.

Феноменологія – напрям в західній філософії та культурі ХХ ст., що зосереджується на дослідженні "чистих" утворень свідомості (її смислу, очищеного від міфологічних, наукових, ідеологічних, повсякденно-побутових установок, схем).

Фетишизм – віра в існування у матеріальних об'єктів надприродних властивостей.

"Філософія життя" – напрям в західній філософії кінця ХІХ – ХХ ст., представники якого проголосили життя (в його біологічній чи психологічній формах) основним предметом філософії (Ф. Ніцше, А. Бергсон, З. Фрейд).

Філософія історії – філософська дисципліна, в межах якої досліджується загальність і сутність історичного процесу, іманентна логіка розвитку суспільства.

Філософія культури – філософська дисципліна, предметом якої є дослідження основних засад культури як процесу й цілісності, її закономірностей та перспектив розвитку.

Філософія права – філософська дисципліна, в межах якої вивчається зміст і сутність права, його роль у житті людини, держави та суспільства.

Філософія релігії – філософська дисципліна, предметом якої є осмислення природи, сутності, сенсу релігії та Бога.

Філософія – теоретичний світогляд, вчення, в межах якого відбувається осмислення всезагального у світі, в людині і суспільстві.

Філософська антропологія – філософська дисципліна, предметом якої є дослідження природи і сутності людини.

Фрейдизм – загальна назва шкіл, котрі застосовують психологічне вчення З. Фрейда для пояснення явищ культури, творчості, діяльності, свідомості. Фрейдизм вважає несвідоме вирішальним або істотним чинником зазначених явищ.

Час – форма існування матерії, котра характеризується послідовністю, змінюваністю одних стадій іншими, тривалістю розвитку процесів, відокремленістю одних стадій розвитку від інших. Час має спрямованість від минулого через теперішнє до майбутнього.

Штучний інтелект – сфера реальності, яка виникла внаслідок людської діяльності як спроба моделювання й відтворення здатності людини мислити. На поч. ХХІ ст. штучний інтелект втілюється в діяльності персональних комп'ютерів і системи Інтернет.